

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Faktory ovlivňující kriminalitu mládeže v současnosti

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

JUDr. Miroslava Kejdová, CSc.

Vypracoval:

Veronika Chromá, DiS.

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Faktory ovlivňující kriminalitu mládeže v současnosti“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

V Brně dne 25. dubna 2009

.....
Veronika Chromá

Poděkování

Děkuji paní JUDr. Miroslavě Kejdové, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

.....
Veronika Chromá

Obsah

Úvod	3
1. Definice základních pojmů	6
1.1 Kriminalita	6
1.2 Mládež	8
1.3 Kriminalita mládeže	9
2. Kriminalita mládeže ve statistických číslech	13
2.1 Vývoj a stav kriminality mládeže v České republice	13
2.2 Struktura kriminality mládeže v České republice	16
3. Faktory ovlivňující kriminalitu mládeže	18
3.1 Základní charakteristika příčin kriminality	18
3.2 Faktory endogenní	19
3.2.1 Osobnost mladistvého (dětského) pachatele	19
3.2.2 Poruchy osobnosti	21
3.2.3 Genetické předpoklady	22
3.3 Faktory exogenní	24
3.3.1 Vliv rodiny a jejího prostředí	24
3.3.2 Vliv školy a jejího prostředí	27
3.3.3 Vliv vrstevníků a trávení volného času	29
3.3.4 Vliv televizního násilí	31
4. Kriminální politika v oblasti kriminality mládeže	34
4.1 Prevence kriminality mládeže	34
4.1.1 Prevence zaměřená na kriminogenní faktory	34
4.1.2 Prevence zaměřená na adresáty	35
4.1.3 Orgány veřejné správy a prevence	36
4.2 Trestněprávní postih kriminality mládeže	37
4.2.1 Modely zacházení s delikventní mládeží	37
4.2.2 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže	38

Závěr	43
Resumé	46
Anotace	48
Seznam použité literatury	50
Seznam tabulek	53

Úvod

Motto: „Mládež dneška by měla občas uvážit, že bude stářím zítřka.“

Arthur John Waugh

Výběr tématu práce

Kriminalita mládeže je dnes zařazována mezi největší bezpečnostní rizika společnosti. Od roku 1989 lze registrovat značný nárůst trestné činnosti, a to nejen u dospělých pachatelů, ale bohužel i u mládeže. Kriminalita mládeže je tak závažným celospolečenským problémem, k jehož řešení je nutný multidisciplinární přístup. Ještě do nedávné doby bylo možné v České republice sledovat markantní nárůst násilné delikvence dětí a mladistvých, úzce doprovázené zvýšenou agresivitou a brutalitou útoků. Nyní se zdá, že celkový počet trestných činů, spáchaných osobami mladšími osmnácti let, klesá. Dosud ovšem uplynula krátká doba na to, abychom mohli v tomto směru konstatovat dlouhodobý pozitivní trend. Navíc i za tohoto stavu není kriminalita mládeže zanedbatelným jevem. Je stále „živým“ a velmi diskutovaným tématem, který vyžaduje pozornost všech zainteresovaných stran.

Příčin kriminality je bezpočet. Přesto současné kriminologické teorie uvádějí jako nejdůležitější příčinu nesprávné výchovné působení a rizikové sociální prostředí mladého člověka. Velkou roli, vedle vrozených dispozic, sehrává především rodina, škola a vrstevnická parta. Důkladné poznání hlavních příčin a jevů, vedoucích k delikventnímu jednání mládeže, je nutné pro komplexní a účinné preventivní působení v této oblasti. Předpokladem pro výběr vhodného opatření (třeba i trestní povahy), kterým chceme protispolečenské chování mladého člověka předejít, je znát faktory, které ovlivňují vznik a vývoj kriminálního chování.

Mládež představuje určitou formu sociálního přežití společnosti a lze ji vnímat nejen jako budoucího pokračovatele lidského rodu, ale také jako předpoklad její existence (**Fazik et al., 1977**). Zatímco na právní ochraně mládeže před protiprávním jednáním třetích osob panuje dlouhodobě shoda, nedá se to samé konstatovat o právním postihu kriminality mládeže. Dnes a denně se vedou diskuse o stěžejních otázkách této problematiky. Jen

namátkou mohu vzpomenout stanovení dolní věkové hranice trestní odpovědnosti či význam rodinného prostředí při socializaci mladého jedince.

V tomto roce uplyne pět let od účinnosti zásadní právní normy dopadající na kriminalitu mládeže, kterou je zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Od toho právního předpisu si odborníci slibovali efektivnější zacházení s rizikovou mládeží, potlačení negativních jevů objevujících se při sankcionování této kategorie pachatelů a v dlouhodobém horizontu i snížení protiprávních činů dětí a mladistvých. Navzdory přijetí zmiňovaného zákona se stále vedou diskuse o tom, jakými prostředky účinně působit na delikventy z řad mládeže.

Aby společnost mohla odpovídajícím způsobem posuzovat kriminalitu mládeže, je nezbytné věnovat pozornost faktorům, které působí na tento druh kriminality. Objasnění tohoto problému jsem si vytyčila do předmětu mé bakalářské práce s názvem „Faktory ovlivňující kriminalitu mládeže v současnosti“. Jsem přesvědčena, že jde o téma vysoce aktuální, které podléhá silnému zájmu veřejnosti a hromadných sdělovacích prostředků. Soubor jevů, ovlivňujících kriminalitu mládeže, je středem pozornosti i odborníků, a to hned z několika vědních disciplín. Jde o psychologii, sociologii, právní vědu, ale právě i o sociální pedagogiku – to znamená obor, který profiluje studijní program, jehož jsem nyní studentkou na Fakultě humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, respektive na Institutu mezioborových studií v Brně.

Cíl a struktura práce

V této bakalářské práci jsem si stanovila za hlavní úkol detailně rozebrat faktory, které ovlivňují kriminalitu mládeže v současnosti. Na základě této analýzy chci zhodnotit význam a dopad těchto faktorů, a to jednotlivě, ale i v souhrnu. K tomu, abych mohla tento úkol úspěšně realizovat, bylo třeba určit řadu dílčích cílů. Tyto cíle formují jednotlivé kapitoly, odrážejí se v jejich názvech, jakož i v celkové struktuře práce.

Kromě úvodu obsahuje bakalářská práce čtyři samostatné kapitoly, které jsou dále členěny na oddíly. První kapitola je věnována rozboru tří klíčových pojmů, které jsou rozhodující pro zkoumání vybrané problematiky. Jde o pojmy: „kriminalita“, „mládež“ a

„kriminalita mládeže“. Druhá kapitola se zabývá popisem stavu, vývoje a struktury kriminality mládeže, především v kontextu statistických údajů v České republice. Třetí kapitola představuje vlastní jádro bakalářské práce. Jsou v ní podrobně analyzovány faktory ovlivňující kriminalitu mládeže. Pozornost je zde věnována jednak vnitřním činitelům kriminality mládeže (osobností pachatele, genetické předpoklady apod.), jednak vnějším činitelům této kriminality, kam patří rodina, škola, vrstevníci a trávení volného času, a v poslední době i velmi diskutovaná prezentace televizního násilí. Ve čtvrté kapitole jsem nastínila kontrolu kriminality mládeže na základě kriminální politiky státu. Nejprve se tu zabývám prevencí kriminality mládeže, tedy systémem opatření, která by měla snižovat kriminalitu mládeže a předcházet právnímu postihu. Následně rozebírám právní kontrolu kriminality mládeže podle současné právní úpravy, jak vyplývá ze zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Závěr bakalářské práce obsahuje shrnutí zkoumané látky, přičemž v něm formuluji hlavní doporučení týkající se kontroly kriminality mládeže, se zaměřením na faktory, které ji determinují.

Pokud jde o prameny, z nichž jsem čerpala při zpracování bakalářské práce, jednalo se o tuzemské monografie a odborné články, které se věnovaly kriminalitě mládeže z nejrůznějších sociálních a právních aspektů. Dále jsem vycházela ze znalostí právních předpisů, pokrývajících předmětnou oblast právního řádu České republiky. Jednalo se zejména o zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, a zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Rovněž jsem využila statistiky Policie České republiky a Ministerstva spravedlnosti České republiky. Významným pramenem poznání pro mě byla několikaletá praxe v oblasti sociálních služeb a pomáhajících profesích (zvláště v rámci orgánu sociálně-právní ochrany dítěte), kterou jsem absolvovala během předcházejícího studia na Vyšší odborné škole sociální v Brně.

Kapitola 1

Definice základních pojmů

Před vlastním rozbohem zkoumaného tématu považuji za vhodné – a domnívám se, že i za nezbytné - vymezit základní pojmy, které se v této práci objevují. Pokud se mám omezit na klíčové pojmy, pak je třeba podrobněji osvětlit význam a podstatu pojmů: „kriminalita“, „mládež“ a „kriminalita mládeže“.

1.1 Kriminalita

Pod pojmem „kriminalita“ rozumíme souhrn pro společnost nebezpečných jednání, která jsou označovány platnou právní úpravou jako trestné činy. Kriminalita je sociálně podmíněný jev hromadné povahy. Rozlišujeme jednak kriminalitu zásadním, která je určenými orgány státu registrována a podléhá mechanismu kontroly, jednak kriminalitu skrytou (někdy označovanou jako „latentní“), kterou se instituce státu nezabývají, jelikož nemají dostatečné poznatky o její existenci.

Kriminalita je masovým sociálním jevem, patří mezi ty jevy, které svou škodlivostí ohrožují společnost, její uspořádání jako celek, i jednotlivce (**Jilčík, Plšková, Zapletal, 2005**). Ve srovnání s jinými sociálními jevy nepodléhá kriminalita prudkým změnám na její nahlížení, je stále přítomným fenoménem a trvale stojí v centru pozornosti široké veřejnosti. Kriminalita je charakterizována jako sociálně patologický jev. Prostřednictvím ní vyvstává před občany obava z ohrožení jejich osobních zájmů a jejich bezpečnosti. Kriminalita se dotýká takových citlivých oblastí, jako je ohrožení života, zdraví a majetku.

Kriminalita je frekventovaným celospolečenským tématem. Lidé mají potřebu vyjadřovat se k otázkám kontroly kriminality, o čemž kupříkladu svědčí diskuse ohledně snížení dolní věkové hranice trestní odpovědnosti. Mnohdy jsou vedeny debaty o konkrétních případech, s nimiž je veřejnost díky médiím seznamována. Šlo například o kauzu tzv. spartakiádního vraha - mladistvého pachatele Jiřího Straky, který v roce 1985, během konání pražské spartakiády, znásilnil a následně usmrtil (resp. se pokusil usmrtit) pět žen. V poslední

době pak mimořádnou pozornost vzbudily případy střelení na školách ve Spojených státech amerických či Německu.

Při hodnocení stavu a vývoje kriminality je třeba zohlednit skutečnosti, které mohou omezovat vypovídající hodnoty zjištěných poznatků. Zkreslujícími faktory mohou být zejména **(Kuchta, Válková et al., 2005)**:

- demografické vlivy
- legislativní změny v oblasti trestního práva
- amnestijní rozhodnutí prezidenta
- trendy uplatňované v trestní politice
- soustředění pozornosti policie na určitá místa či skupiny obyvatel
- případy tzv. umělé latence
- metodologické problémy a rozdíly ve způsobu statistického vykazování
- omyly, případně záměrně uvádění nesprávných údajů při shromažďování a zpracovávání statistických údajů
- časová prodleva mezi spáchaným trestným činem a registrací této skutečnosti.

Stav kriminality je její základní kvantitativní charakteristikou, kterou lze zjistit ze statistických údajů. Jde o souhrn registrovaných trestných činů, popřípadě registrovaných pachatelů trestných činů. Stav kriminality je vyjádřen absolutními čísly, jež vypovídají o rozsahu kriminality, dále může být zobrazen indexy, které ukazují úroveň nebo intenzitu kriminality.

Struktura kriminality je kvalitativní stránkou kriminality, která vypovídá o povaze trestného činu, o osobě pachatele či o oběti, jakož i o dalších vlastnostech trestné činnosti. Snad nejčastější je rozdělení kriminality podle druhů trestných činů, tím mám na mysli kriminalitu majetkovou, násilnou, mravnostní, hospodářskou, vojenskou a zbývající.

A konečně třetí základní charakteristiku kriminality představuje její vývojová složka. Ta umožňuje nazírat na kriminalitu jako na dynamický proces. Kriminalita je sledována za určité časové období v daném prostoru. Zásadní význam má rozbor tendencí vzestupných, klesajících a stagnujících. Sledovány jsou proměnné vlivy kriminality.

1.2 Mládež

Za „mládež“ se považuje určitá věková sociální skupina, která zaujímá ve společnosti specifické postavení. Mládež spadá do období tělesného a psychického dozrávání, v němž se odehrávají kvalitativní přeměny organismu v duševním životě i v sociálním postavení jedinců a které vrcholí dosažením relativně stálého stavu dospělosti (Suchý, Švancar, 1972). Problematické je, že zralost tělesná, zralost duševní a zralost sociální nemusí přicházet v totožnou dobu, a dále, že existují různá kritéria používaná pro vymezení každé ze zmíněných zralostí.

S ohledem na proměnlivost zmíněných zralostí je třeba se sjednotit na kritériu, který by podával co nejobjektivnější vymezení kategorie mládeže, a byl i přijatelný pro více vědních oborů. Tradičně se používá věkové kritérium, které určuje časový úsek, během něhož je daná osoba považována za příslušníka mládeže. Věk osoby je snadno zjistitelný a poskytuje tak jistotu takového vymezení. I přesto, že je pojem mládeže ve společenských vědách stále spojován s nejrůznějším věkovým rozpětím, akceptuje se obecně uznávaná horní věková hranice této kategorie – dovršení věku osmnácti let.

V této práci se opírám o kriminologické a trestněprávní pojetí pojmu mládeže. Patří sem dvě velké věkové skupiny, a sice „dětí“ a „mladiství“. S ohledem na odlišnosti právních úprav jednotlivých států nejsou tyto pojmy vymezeny jednotně. Například pod pojmem „dítě“ se podle článku 1 Úmluvy o právech dítěte z roku 1989 rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jež se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. Abych předešla interpretačním rozporům, užívám v této práci termínů platných pro právní úpravu České republiky, případně vycházím z pojmů akceptovatelných v tuzemské odborné literatuře.

„Dítětem“ se rozumí osoba mladší patnácti let. Dolní věková hranice zde není výslovně určena, přirozeně jí ale bude okamžik narození. Horní věkovou hranici zakládá počátek trestní odpovědnosti fyzické osoby, což je věk patnácti let. V souvislosti s nadcházející účinností trestního zákoníku dojde ke snížení této věkové hranice. Nový trestní kodex totiž stanoví, že trestní odpovědnost pachatele nastupuje již dovršením věku čtrnácti

let. Důvodem pro stanovení trestní neodpovědnosti osob mladších patnácti let je skutečnost, že tyto osoby nejsou ještě natolik vyspělé, aby chápaly skutečnou nebezpečnost svého protiprávního činu a ovládly své chování.

„Mladistvým“ je osoba, která se nachází ve věku od patnácti do osmnácti let. Dolní věkovou hranicí je tedy věk počátku trestní odpovědnosti, horní věkovou hranicí představuje okamžik dosažení zletilosti. Nabytí zletilosti před dovršením věku osmnácti let je však nerozhodné. Osoby, které již dosáhly věku osmnácti let, označujeme za dospělé pachatele. Mladiství jsou sice trestně odpovědní, ale jejich postavení v rámci trestního práva je modifikováno, jak u základů trestní odpovědnosti, tak v trestním řízení.

V odborné literatuře se někdy objevuje i třetí pojem, který má k mládeži obsahově blízko. Tím je pojem „mladého dospělého“, kam patří osoby, které již dosáhly osmnácti let, ale ještě nepřekročily věk dvaceti tří let (**Zapletal et al., 1995**). Tento pojem ale dosud není zakotven v platné právní úpravě, třebaže se o této možnosti v souvislosti s reformou trestního práva mládeže uvažovalo. Pro úplnost poznamenávám, že současný trestní zákon užívá pojmu „osoba ve věku blízkém věku mladistvých“, v kontextu toho, že pokud tato osoba spáchá trestný čin, jde o polehčující okolnost, kterou lze zohlednit při stanovení trestu. Zákon nevymezuje horní věkovou hranici této kategorie osob, ovšem judikatura konzistentně drží věk dvaceti jedna let.

V této práci tedy pod pojmem „mládež“ rozumím osoby od narození do dovršení věku osmnácti let. Tam, kde bude potřeba zdůraznit specifika té které kategorie mládeže, užiji konkrétního pojmu. Je totiž zřejmé, že každá z uvedených kategorií je charakterizována určitými znaky, které se projevují v postojích, v přijímání jak společenských hodnot, tak samotných právních norem. Co je také důležité, že se tyto osoby vyznačují specifickým způsobem chování a jednání.

1.3 Kriminalita mládeže

Pojem „kriminalita mládeže“ je v podstatě syntézou dvou shora zmiňovaných pojmů - „kriminality“ a „mládeže“. Přesto nelze tyto termíny zcela mechanicky slučovat. Proto i zde podám komentář, který by obsah pojmu „kriminalita mládeže“ objasnil a charakterizoval.

Kriminalita mládeže se nejčastěji vymezuje jako sociálně patologický jev, spočívající v poruše chování a projevující se v neakceptování trestněprávních norem. Poruchy chování v období dětství a dospívání se stanou sociálně patologickými až tehdy, pokud dosáhnou u jedince takového stupně, že u něj dojde k poruše socializace a zároveň jsou charakteristické určitou hromadností výskytu, stabilitou a rozšířeností ve stejných sociálních podmínkách (Marešová, 1997). Vedle kriminality jsou - z hlediska dětí a mládeže - nejproblémovějšími sociálně patologickými jevy zejména alkoholismus, narkomanie, prostituce, účast v extrémistických skupinách apod.

Pod kriminalitu mládeže se v první řadě zahrnují skutky, kterých se dopouštějí mladiství s tím, že jsou kvalifikovány jako soudně trestné delikty. Nezřídka se pro ně používá odlišného označení, než je tomu u dospělých pachatelů. To z toho důvodu, aby byla zřetelně vyjádřena zvláštní povaha těchto deliktů, které byly spáchány osobami nedospělými. Významné je tu přihlášení společnosti k odpovědnosti, že dostatečně neochránila mladé jedince před negativními jevy, což nakonec vyústilo ve spáchání soudně trestného deliktu. Platná právní úprava, obsažená v zákonu č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, používá pro trestné činy spáchané mladistvými pojmu „provinění“.

Od kriminality mladistvých je třeba odlišovat kriminalitu dětí, která je druhou podskupinou kriminality mládeže. Důvodem je skutečnost, že osoby mladší patnácti let (od účinnosti nového trestního zákoníku osoby mladší čtrnácti let) nejsou v České republice trestně odpovědné. Není tedy možné vůči nim užít trestněprávních prostředků. Čin spáchaný osobou mladší patnácti let není soudně trestným deliktem a nelze jej kvalifikovat jako trestný čin. Pokud taková osoba spáchá skutek, který by za „normálních“ okolností splňoval všechny formální i materiální znaky trestného činu, půjde se o „čin jinak trestný“. Ve vztahu k dětem tedy nelze používat pojmu trestná činnost, místo toho se používá pojmu „delikvence“. Stejně tak je možné užít pojmu kriminalita, ostatně jak to činím i já v této práci, neboť tato zahrnuje nejen trestné činy, nýbrž i činy jinak trestné (někdy se ve vztahu k osobám mladším patnácti let používá termínu „prekriminalita“).

Kriminalitu mládeže je třeba chápat jako součást celkové kriminality. V zájmu přesnějšího a úplnějšího poznání je posuzována diferencovaně, a to s přihlédnutím ke všem specifickým zvláštnostem dané věkové skupiny pachatelů. S touto kriminalitou souvisejí i

některé další negativní jevy. Jde o již zmiňované záškoláctví, požívání alkoholických nápojů, nealkoholovou toxikománii, vandalismus, šikanování atd. Tyto jevy jsou nežádoucí a škodlivé pro zdravý vývoj mladého člověka a zpravidla mohou přerůst i v páchání kriminality.

Způsob delikventního jednání mládeže je ovlivněn psychickým a somatickým vývojem, vlastnostmi a zkušenosti mladého jedince. Ve srovnání s dospělými pachateli se vyznačuje kriminalita těchto osob určitými zvláštnostmi (**Konrád et al., 1997**). Jsou to:

- nedostatečná plánovitost přípravy trestného činu, náhodnost místa a většinou nevhodné použití nástrojů
- výběr předmětu útoku je výrazně ovlivněn hodnotovým systémem mladého člověka
- chování se vyznačuje neúměrnou tvrdostí
- konání je poznamenáno nedostatkem vědomostí a schopností při překonávání překážek
- vliv alkoholu a jiných omamných látek při páchání trestné činnosti
- trestná činnost je často opakována na stejném místě nebo v jeho bezprostřední blízkosti
- při získávání alibi se děti a mladiství obracují na vrstevníky, kterým se také často svěřují o připravované a dokonané trestné činnosti
- podceňování utajování činu a zahlazení stop
- obvyklá snaha získat trestnou činností věci, které potřebují nebo se jim momentálně líbí .

Charakteristickým rysem kriminality mládeže je vysoká míra latence kriminality. Delikventní chování je sice mezi mládeží rozšířeno, ale málokdy je takové chování oficiálně registrováno. Méně závažné delikty jsou u mládeže někdy běžnou záležitostí, ale pouze malá část z nich je odhalena a stíhána (**Hulmáková in Kuchta, Válková et al., 2005**). To zjevně souvisí s vyšší tolerancí společnosti vůči pachatelům méně závažných trestných činů z řad osob mladších osmnácti let, neboť porušování práva je u této kategorie osob do jisté míry vnímáno jako normální, vývojově podmíněný jev.

Pro kriminalitu mládeže je příznačné i to, že většina kriminálního chování má v období dospívání epizodní charakter. Delikventní chování dětí a mladistvých je spjato s časově

ohraničeným obdobím vývoje mladého člověka a s ním souvisejícími psychickými a sociálními změnami. Zpravidla samo odezní dosažením dospělosti.

Na druhou stranu je třeba vidět, že podstatnou část kriminality mládeže se dopouštějí jen velmi malá skupina osob - tzv. intenzivní pachatelé. Tito pachatelé se již v tomto období soustavně dopouští kriminálních činů a jejich delikvence přerůstá i do období dospělosti. Opakují trestnou činnost i po pravomocném odsouzení za předcházející trestný čin, čímž se stávají recidivisty.

Pokud jde o otázku pohlaví, kriminalita dětí a mladistvých se vyznačuje dominancí pachatelů z řad chlapců. Děvčata se dopouštějí trestné činnosti mnohem méně, a pokud ano, nepoužívají k ní tak často násilí. Trestná činnost dospívajících dívek je spíše zaměřena na podvody, krádeže a trestnou činnost spojenou s drogami a prostitucí.

Kapitola 2

Kriminalita mládeže ve statistických číslech

Pro poznání stavu a vývoje kriminality mládeže považuji za potřebné upozornit na některé statistické údaje. Zdrojem pro zpracování této části práce byly statistické soustavy Policie České republiky publikované na webových stránkách Ministerstva vnitra České republiky. Při hodnocení uvedených údajů je však nutné mít na zřeteli, že existují i takové protiprávní činy, které nebyly zjištěny a objasněny, z toho důvodu se ve statistikách nezobrazují. Úroveň skryté kriminality se dá pouze odhadovat a proto zde vycházím pouze z registrované kriminality mládeže.

2.1 Vývoj a stav kriminality mládeže v České republice

Vývoj kriminality mládeže je proměnlivý především při sledování delší časové osy. Kriminalita mládeže od roku 1956 do roku 1962 vykazovala pokles, následně až do roku 1971 vzestup. Druhá vlna vzestupu začíná od roku 1980. Osmdesátá léta minulého století lze hodnotit jako konzistentní, jak v počtu spáchaných skutků, tak zhruba v patnáctiprocentním podílu dětí a mladistvých na celkové kriminalitě.

Od roku 1989 docházelo k markantnímu nárůstu trestné činnosti, a to nejen u dospělých pachatelů, nýbrž právě i u mladistvých (pokud jde o činy jinak trestné, tak rovněž u dětí). Pro vývoj trestné činnosti devadesátých let jsou charakteristické kvalitativní a kvantitativní změny v kriminalitě dětí a mladistvých. Jen od roku 1989 do roku 1999 vzrostl počet pachatelů ve věku patnáct až osmnáct let až o 100 %, u osob mladších patnácti let šlo dokonce o nárůst 160 %. Osoby mladší osmnácti let se v tomto období dopouštěly nejen stále většího počtu majetkových trestných činů, ale co bylo varovné, že byly často stíhány i za násilné útoky. V devadesátých letech minulého století byl každý pátý objasněný kriminální skutek spáchán dětmi a mladistvými. V této souvislosti je třeba zmínit, že v období devadesátých let minulého století docházelo k velkému nárůstu kriminality mládeže nejen v České republice, nýbrž i v zahraničí.

Nejednou jsem se setkala s tvrzením, že trestná činnost mladých lidí má pouze epizodní charakter a v budoucnu nebude dále pokračovat. K zamyšlení jsou v tomto kontextu statické údaje ze zmiňovaných devadesátých let minulého století, poukazující na to, že třetina kriminality mládeže je registrována jako opakující se, a to i vícekrát. Nesporným faktem také je, že pachatelé ve věku do dvaceti čtyř let mají na celkové kriminalitě podíl 40 %, pachatelé ve věku do třiceti let pak 60 % (**Zoubková, 2002**).

Z empirických závěrů Institutu pro kriminologii a sociální prevenci vyplývá, že nárůst kriminality mladých lidí po roce 1989 byl zapříčiněn následujícími důvody (**Večerka, Štěchová, 1990**):

- špatné chápání principů demokracie a svobody
- dochází postupně ke krizi systému hodnot, norem a zvyků a přitom mladý člověk není schopen si vybrat přijatelný vzor chování
- vzrůstá snaha obohatit se za každou cenu a co nejrychleji
- tendence mladých lidí postavit se proti všem autoritám a nerespektovat žádnou
- značný projev diferenciacie společnosti, neutěšitelná potřeba uvolnit napětí agresivním aktem.

Nárůst počtu trestných činů u osob mladších osmnácti let pokračoval celou první polovinu devadesátých let, s vrcholem v roce 1996. Druhá polovina tohoto desetiletí se nese v mírném sestupném trendu. Za rozhodný je třeba považovat rok 2002, kdy došlo řádově k dalšímu poklesu této kriminality.

Tabulka 1 Počet stíhaných (vyšetřovaných) osob v roce 2000

rok 2000	Stíháno, vyšetřováno osob		
	Děti (1-14)	Mladiství(15-18)	Mládež(1-18)
Majetková kriminalita	6699	6499	13198
Násilná kriminalita	1143	989	2132
Mravnostní kriminalita	117	189	306
Ostatní kriminalita	695	858	1553
Celková kriminalita	8899	8905	17804

Pramen: Statistiky Ministerstva vnitra ČR

Tabulka 2 Počet stíhaných (vyšetřovaných) osob v roce 2003

rok 2003	Stíháno, vyšetřováno osob		
	Děti (1-14)	Mladiství(15-18)	Mládež(1-18)
Majetková kriminalita	3083	4456	7539
Násilná kriminalita	1014	1215	2229
Mravnostní kriminalita	115	190	305
Ostatní kriminalita	623	1288	1911
Celková kriminalita	5148	7558	12706

Pramen: Statistiky Ministerstva vnitra ČR

Tabulka 3 Počet stíhaných (vyšetřovaných) osob v roce 2007

rok 2007	Stíháno, vyšetřováno osob		
	Děti (1-14)	Mladiství(15-18)	Mládež(1-18)
Majetková kriminalita	1410	2914	4324
Násilná kriminalita	537	998	1535
Mravnostní kriminalita	80	169	249
Ostatní kriminalita	380	774	1154
Celková kriminalita	2635	6322	8957

Pramen: Statistiky Ministerstva vnitra ČR

Při srovnání počtu stíhaných (vyšetřovaných) osob mladších osmnácti let v letech 2000, 2003 a 2007 zjistíme výrazné změny. Oproti roku 2000 se v roce 2007 snížil celkový počet stíhaných osob z řad mládeže o více než polovinu. Ještě markantnější změny registrujeme u kategorie dětí, neboť jde o pokles o více než dvě třetiny. Počet stíhaných mladistvých se v uvedeném období také postupně snižoval, ne však tak dramaticky.

V současnosti jsou osoby mladší osmnácti let mezi všemi zjištěnými pachateli zastoupeny 7 %. Oproti devadesátým letům minulého století jde tedy o podstatné snížení, neboť například v roce 1996 tento podíl činil až 25 %. V absolutních číslech se nyní kriminalita mládeže vrátila zhruba na úroveň osmdesátých let minulého století. Na tomto snížení se pravděpodobně projevil nástup slabších populačních ročníků (viz níže), jakož i zvýšení hranice minimální škody u majetkových deliktů z 2000,- Kč na 5000,- Kč, tedy posunutí hranice mezi trestným činem a přestupkem (**Zoubková, 2002**).

Domnívám se, že je účelné srovnávat statistické údaje o kriminalitě s demografickým vývojem populace. Zda údaje o nárůstu, ale stejně tak i o snížení počtu, nezletilých delikventů nejsou pouze projevem pohybu celkového počtu nezletilých osob mezi obyvatelstvem

v daném roce. Populační vlny by totiž mohly ovlivnit vykazované statistické údaje o zvýšení trestné činnosti. Při srovnání procentuálního zastoupení pachatelů z řad dětí a mladistvých ve stejných věkových pásmech obyvatel v letech 1989, 1998 a 2000, bylo zjištěno, že podíl pachatelů mladších osmnácti let skutečně vzrostl (**Marešová, 2003**). Není však správné, pokud se ihned po statistickém zjištění nárůstu trestné činnosti vyjadřují fatální závěry, aniž by se zkoumaly demografické vlivy. Opak totiž může být pravdou.

2.2 Struktura kriminality mládeže v České republice

Struktura kriminality mládeže je do určité míry odlišná od struktury kriminality dospělých pachatelů. To souvisí se zvláštnostmi nedospělých pachatelů, zejména pokud jde o jejich osobnostní dispozice, fyzickou výbavu, sociální komunikaci apod.

Důležité je srovnávat vývojové tendence kriminality mládeže s kriminalitou dospělých. Osoby mladší osmnácti let dlouhodobě drží vysoký podíl na majetkové kriminalitě. Téměř dvě třetiny veškeré jimi spáchané trestné činnosti patří do kategorie majetkové kriminality. Naproti tomu u dospělých představuje podíl majetkové trestné činnosti pouze jednu třetinu.

Ze souborných statistických údajů lze vyčíst početné zastoupení osob mladších osmnácti let zejména u trestného činu krádeže dle § 247 trestního zákona. Osoby mladší osmnácti let se nejvíce dopouštějí krádeží věcí z aut a krádeží kapesních. Značný podíl mají mladiství na krádežích vloupáním. Mezi nejčastěji napadené objekty patří (pořadí je stanoveno podle frekvence výskytu): chaty, rodinné domy, obchody, kiosky a restaurace, a pohostinská zařízení.

Ačkoli je násilná kriminalita mládeže (včetně vražd) často prezentována v hromadných sdělovacích prostředcích, ve skutečnosti se mládež tohoto druhu kriminality dopouští jen zřídka. Co se týče mravnostní kriminality, mladiství se nejvíce dopouštějí trestného činu pohlavního zneužívání dle § 242 trestního zákona. Jde o případy, kdy jeden ze sexuálních partnerů je mladší patnácti let, zatímco ten druhý tuto zákonnou hranici sexuálního styku již překročil, byť teprve nedávno. V mnoha případech, při existenci citového poměru mezi věkově si blízkými partnery, bývá od potrestání upuštěno.

Pro mládež jsou zvláště příznačné některé trestné činy, jichž se dopouští právě a jen tato kategorie osob. Předně je to problematika tzv. sprejerství, kdy osoby mladší osmnácti let tvoří převážnou část pachatelů trestného činu poškozování cizí věci dle § 257 trestního zákona (jedná se okolo 70 %). Vysoký podíl mládeže lze taktéž registrovat u trestného činu šíření poplašné zprávy dle § 199 trestního zákona, šíření toxikomanie dle § 188 trestního zákona a u kriminality související s požáry (**Hulmáková in Kuchta, Válková, 2005**). Pro kriminální jednání mládeže je charakteristické i ničení cizího majetku (vandalismus), které bývá kvalifikováno jako trestný čin výtržnictví dle § 202 trestního zákona.

Opomenout nelze ani případy, kdy jsou nezletilé osoby zneužívány dospělými k páčání trestné činnosti (jsou pro ně jakýmsi „živým nástrojem“). Za takové situace je trestně odpovědný pouze dospělý pachatel, takže skutečný počet těchto případů nelze ze statistik dohledat. Navíc je zřejmé, že nezřídka se děti zapojují do organizované kriminality dospělých vědomě, když spoléhají na skutečnost, že nemohou být podle trestního zákona potrestány.

Kapitola 3

Faktory ovlivňující kriminalitu mládeže

3.1. Základní charakteristika příčin kriminality

Kriminální chování je jev závažného porušování společností saturovaných norem. Datuje se již od období, kdy se počala utvářet lidská společnost a s ní i společenské normy. Vzhledem k tomu, že kriminální chování je společensky destruktivní a narušuje plynulý chod společnosti, je považováno za závažné antisociální chování, proti němuž chrání své hodnoty. Negativní dopady kriminality, jakož i snaha jim porozumět, vedly společnost k zájmu učinit ji předmětem vědeckého zkoumání. Součástí věd o člověku je tedy i zjišťování příčin kriminálního chování a hledání ochrany před kriminálními projevy. Možnost nápravy delikventního jedince je přímo závislá na pochopení příčiny pachatelova chování, které vybočuje z rámce chování akceptovaného společností.

Faktory kriminality mládeže se zabývala řada kriminologických, biologických, psychologických či sociálně orientovaných, teorií. Při hledání těchto příčin se vycházelo z teorií, které se zabývají příčinami kriminality obecně. Některé faktory ovlivňující delikvenci mládeže jsou však pro období dětství a dospívání specifické, případně v něm hrají významnější roli než v jiných obdobích života (Válková, Kuchta et al., 2005). Právě skupině těchto faktorů je věnována podstatná část práce.

Příčiny kriminálního chování lze klasifikovat podle mnoha hledisek. Základní členění užívá dvě kategorie. Do první kategorie patří příčiny spojené přímo s osobou pachatele. Jsou sem zařazovány faktory biologické, psychologické a fyziologické, mající původ ve zděděných a vrozených vlastnostech jedince a v jeho fyzické a psychické konstituci a ranném vývoji. Do druhé kategorie se řadí příčiny stojící mimo osobu pachatele. Na základě tradiční klasifikace tedy rozlišujeme:

a) faktory endogenní

Endogenní faktory rozumíme činitele vnitřní povahy, které přicházejí z vnitřního prostředí jedince. Jsou to genetické dispozice, což je soubor dědičných předpokladů toho kterého jedince.

b) faktory exogenní

Exogenními faktory jsou činitele vnější povahy, které přicházejí z vnějšího prostředí. Patří sem vliv rodiny a školy, jakož i širšího prostředí jedince, kam můžeme zahrnout vliv vrstevníků, trávení volného času nebo jiné, v sociálním prostředí se projevující, činitele – kupříkladu televizní násilí.

Nejdříve v této kapitole pojednávám o endogenních faktorech – osobnosti mladistvého (dětského) pachatele, následně věnuji pozornost exogenním faktorům, z nichž jsem vyzdvihla vliv rodiny a jejího prostředí, vliv školy a jejího prostředí, vliv vrstevníků a trávení volného času, jakož i vliv prezentace televizního násilí.

3.2 Faktory endogenní

3.2.1 Osobnost mladistvého (dětského) pachatele

Osobnost pachatele je nejčastěji popisována podle schopností, inteligence, charakteru, postoje, motivace, temperamentu. Pozornost při zkoumání pachatele trestné činnosti bývá zaměřena mimo sociodemografické charakteristiky, osobní a rodinné anamnézy, na zjišťování podmínek psychického formování pachatelovy osobnosti (**Marešová,1993**). Rozlišujeme dva základní typy delikventů:

1. Sociálně narušený delikvent – neměl by mít prokazatelné emoční problémy, jeho osobnost by měla být normální, jeho nesnáze jsou pouze důsledkem nevhodných výchovných podmínek sociálního prostředí. Převýchova delikventa není ani nutná, stačí jeho začlenění do zdravého výchovného prostředí.

2. Emočně narušený delikvent – má vážné osobnostní problémy, při formování jeho osobnosti se uplatňují nejrůznější psychopatologické mechanismy a z hlediska převýchovy představuje vysoce náročný úkol.

Pokud se soustředím na mladistvé a dětské pachatele, je zřejmé, že z hlediska vývoje psychických, fyziologických a somatických vlastností se tyto osoby nacházejí v období dospívání. Toto období lze rozdělit do dvou stádií.

První etapa, nazývaná pubescencí, probíhá obvykle mezi dvanáctým a patnáctým rokem života. Dochází zde k celé řadě změn, kladoucích značné nároky jak na pubescenta samotného, tak na jeho okolí. Hormonální změny ovlivňují nejen fyzické znaky dospívajícího člověka, ale rovněž i jeho psychiku. Následkem je zvýšená emoční labilita a zvýšená úzkost. Přistupují i další faktory jako ztráta jistoty, tlak okolí a jiné. Vše dohromady pak tvoří pro takového jedince značnou zátěž, projevující se v impulzivním, nepředvídatelném a silně vztahovačném chování. Pubescent začíná ve svém sebehodnocení více spoléhat sám na sebe, postupně zvládá přemýšlet v abstraktní rovině a hypoteticky pracuje s událostmi, které ještě nenastaly. Dominantním rysem bývá pocit výjimečnosti, kdy si myslí, že jeho myšlenky a pocity jsou naprosto jedinečné a proto je nikdo jiný nemůže pochopit. Důležitou roli sehrává skupina vrstevníků, která mladému člověku poskytuje oporu a sdílí jeho zájmy a starosti. Taková skupina klade důraz na konformitu svých členů, vyznačující se svébytným stylem řeči a oblékáním.

Adolescence, jakožto období druhé, je situována mezi patnáctý a dvacátý rok života člověka. Uvedené období slouží dospívajícímu k urovnání vlastních hodnot, postojů a cílů. Mladý člověk klade značný důraz na svoje tělo a zevnějšek. Obdobně jako v předcházející fázi jsou preferována jednoznačná a zásadní řešení problémů, přetrvává nechuť ke kompromisům a typické je také zlehčování či ignorace rad ostatních lidí. Vazba mladistvého k rodičům je nahrazována vztahem ke skupině a jejím členům. Postupně se dotváří identita člověka, je si vědom svých silných a slabých stránek, svých limitů a vytyčuje si realistické cíle. Dochází k vzniku partnerských vztahů a počátku sexuálního života.

Období dospívání je spojováno s tzv. krizí identity, kterou se rozumí období pochybností, jež je neoddelitelnou součástí zdravého psychosociálního vývoje, kdy si jedinec vybírá z různých sexuálních orientací, životních postojů a způsobů chování a zkouší si různé

sociální role. V optimálním případě dochází k vyřešení této krize kolem dvacátého roku věku. Objevuje se potřeba experimentování a hledání nových pocitů, prožitků, sociálních rolí a vztahů realizovaná společensky neakceptovatelným jednáním (Macek, 2003). Je zvýšena pravděpodobnost rozvoje problémového chování, kriminálního chování nevyjímaje. Jak jsem již uvedla, většina těchto nežádoucích projevů, případně ústí i v páchaní delikvence, odezní dosažením dospělosti.

3.2.2 Poruchy osobnosti

Při zkoumání vrozených osobnostních dispozic v souvislosti s významnými rysy delikventního chování se zjistilo, že delikventi jsou impulzivnější a soustředěnější na přítomnost, o důsledky svého jednání se nezajímají. Při výzkumu sociálního podmiňování bylo dále zjištěno, že delikventi obtížněji rozlišují pozitivní sociální události od negativních, což přispívá ke zkušenosti, že delikventy nelze snadno odradit od možností následné sankce. Z hlediska osobnostního profilu bylo u delikventů zvýšeno skóre na škálách psychopatie, schizofrenie a hyponymie (Koudelková, 1995). Z hlediska prognózy tohoto chování se ukázaly dominující vlastnosti jako impulzivita, agresivita, nedostatek zodpovědnosti.

Pro psychopatickou poruchu osobnosti svědčí nepřítomnost výčitek svědomí, nedostatek osobní loajality, stav, kdy myšlení nepředchází jednáním, povrchní mezilidské vztahy, nerozvinuté citové vztahy, neschopnost oddálit uspokojení, omezená časová perspektiva, nepostačující tolerance k úzkosti a frustraci. Psychopatie je trvalá, vrozená osobnostní dispozice, která staví člověka mimo normu. Je velmi často diagnostikována u pachatelů. Právě psychopatická struktura osobnosti se vytváří v prvních letech života dítěte, a stává se tak stabilní, že je v pozdějším věku již téměř nezvratná. Velká část psychopatů byla v dětství svými rodiči zavržována. Agrese se stává základní reakcí na toto zavržení, zavržené děti, a ty, které vyrůstaly v institucích, častěji vykazují psychopatické osobnostní rysy (Koudelková, 1995).

3.2.3 Genetické předpoklady

V souvislosti s vnitřními faktory kriminality byly podrobeny vědeckému zkoumání osobnostní vlastnosti, které si jedinec při svém narození přináší na svět. Biologické determinanty delikventů byly předmětem studií mnoha odborníků. Mezi nejznámější lze jmenovat lékaře Lombrosa, zabývajícího se degenerativními znaky u rodilých zločinců. Zajímavý byl také výzkum amerického antropologa Hootona, který ve třicátých letech 20. století zkoumal znaky ve tvarech lebek zločinců. Obdobná byla typologie Kretchmera, který na základě tělesné stavby následně přiřazoval člověku určité druhy delikvence. Takováto tvrzení vedla k nežádoucím, hlavně rasistickým a represivním, postojům veřejnosti. Postupně tyto teorie ubývaly na významu. **(Matoušek, 1998)**

Navzdory pokusům o zneužití teorií dědičnosti je zřejmé, že jistá míra delikventního chování je skutečně podmíněna genetickými faktory. Genetická dispozice může být odpovědná za sníženou sebekontrolu nebo za hyperaktivitu. Dědičné vlohy ovšem samy o sobě nevedou k vytvoření delikventního chování. Genetická vložka jen zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další přístupující činitelé. Dá se říci, že snižuje, respektive zvyšuje práh působení vlivů prostředí. Matějček upozorňuje, že u mladého člověka je obtížnější než u dospělého předpovědět, kam bude jeho životní dráha směřovat. Delikventní chování mladistvého může být jen ojedinělou epizodou, ale i začátkem zločinecké kariéry. Dědičnost zločinnosti mládeže je méně výrazná než dědičnost zločinnosti dospělé populace. Důvodem je krátká doba k projevení genetické vlohy a pravděpodobně i silnější vliv sociálních faktorů během dospívání **(Matoušek, 1998)**.

V minulosti bylo provedeno mnoho studií genetických vlivů, a to s cílem porovnat výskyt určitého znaku mezi skupinou jednovaječných a dvojvaječných dvojčat. Například výsledky Dalgaard a Kringlena poukázaly na to, že pravděpodobnost kriminálního chování mezi jednovaječnými dvojčaty je dvakrát až třikrát větší než mezi dvojvaječnými dvojčaty. Čím podobněji byla dvojčata vychovávána, tím byl pozorován menší rozdíl v jejich chování. V neposlední řadě se zjistilo, že jednovaječná dvojčata jsou častěji zavírána do vězení než dvojvaječná dvojčata a než lidé, kteří nejsou z dvojčat.

Další výzkumy dědičnosti kriminálního chování se zabývaly dětmi, které byly krátce po narození svěřeny do péče adoptivních rodičů. Došlo se k závěrům, že u rodin, kde nebyl ani biologický, ani adoptivní rodič usvědčen z trestného činu a v rodinách, kde byl usvědčen jen adoptivní rodič, vykazovali synové z těchto rodin kriminální činnost zhruba ve stejné míře. V rodinách, kde byl usvědčen z trestné činnosti biologický rodič, měla záznam v trestním rejstříku pětina synů. Dítě adoptované rodinou s vysokým společenským a ekonomickým postavením oslabovalo projevy dědičnosti k delikventnímu jednání. Naopak adoptování chudými rodinami s nízkým společenským postavením mělo za následek daleko větší pravděpodobnost ke kriminální činnosti takto přijatých dětí (**Matoušek, 1998**).

Moderní biologické disciplíny předpokládají, že každý rys či proces je produkt dědičnosti v interakci s prostředím. Dědičnost klade hranice, ale prostředí určí, do jaké míry se toto chování rozvine. Biologické teorie se soustřeďují především na to, jak různá výbava či deficity organismu mohou narušovat normální socializaci a procesy učení. Biologická a tělesná výbava jedince se do určité míry dědí po rodičích a je také dále různě ovlivňována v průběhu prenatalního a perinatálního stádia vývoje. Třebaže síla působení těchto vlivů nebyla určena, bylo potvrzeno následující (**Kovařík, 1998**):

- u adoptovaných chlapců, jejichž biologičtí otcové mají záznamy v trestním rejstříku či kriminální kariéru, je v pozdějším životě větší pravděpodobnost v páčání trestné činnosti než u adoptovaných chlapců, jejichž otcové ve své anamnéze trestnou činnost nemají
- nízká porodní váha je častěji spojena s vyšším rizikem neurologických poruch a s nižším prospěchem ve škole, podvýživa během raných stádií fatálního vývoje způsobuje přibližně 60% úbytek počtu mozkových buněk.

Mezi vrozené rizikové faktory patří i lehká mozková dysfunkce. Ta vzniká následkem poškození centrální nervové soustavy a je u dětských pachatelů brzy identifikována. Předpokládá se, že tato porucha je podmíněna více faktory. Jedná se o poškození mozku matky (snížená hustota mozkové tkáně), snížení hladiny neurotransmiterů (látek pro přenos vzruchů mezi mozkovými buňkami), nedostatek nebo převahu některých látek v potravě, popřípadě následek alergií na určité látky. Nejvýraznějšími znaky mozkové dysfunkce je trvalý neklid a velké kolísání pozornosti. Z dalších symptomů lze pozorovat změny nálad, impulzivitu chování a nápadnou neobratnost. Odborníci pak označují děti, takto postižené

syndromem hyperaktivity, za neposedné a neustále mluvící, neposlušné. Odhady počtu takovýchto dětí se pohybují okolo 5 až 10 % z celkové populace s tím, že chlapci jsou postiženi třikrát častěji než děvčata (**Matoušek, 1996**).

3.3 Faktory exogenní

3.3.1 Vliv rodiny a jejího prostředí

Kriminalita mládeže bývá ve značné míře odrazem rodinného prostředí, v němž byl delikvent vychováván. Rodina se stává jedním z hlavních výchovných činitelů, tudíž je žádoucí, aby plnila své výchovné úkoly a správně formovala osobnost mladého člověka. Rodiče bývají pro děti největší přirozenou autoritou, měli by naučit mladého člověka žít, vštěpovat mu správné modely chování a jednání. Rodinné prostředí má sloužit jako pevné zázemí, kde by dítě mohlo nalézt porozumění, bezpečí a pomoc (**Osmančík, 1968**).

Rozhodující jsou schopnosti a možnosti rodičů věnovat se výchově svých dětí, formovat mravní vědomí dítěte a mimo jiné též tvorbu systému hodnot a norem, dbát na ochranu dítěte před některými škodlivými vlivy okolního světa, které by nežádoucím způsobem mohly ovlivnit jeho další vývoj. Rodinné zázemí je do značné míry určeno způsobem připravenosti rodičů na výchovné poslání. V kriminologické literatuře lze vysledovat řadu příčin kriminálního chování u dětí, vztahujících se k poměrům uvnitř rodinného prostředí. Mezi nežádoucí aspekty patří:

- nedostatečný vznik vzájemných vazeb mezi rodiči a dětmi
- krátkodobá známost manželů
- nízký věk rodičů při vstupu do manželství
- nevyjasněný vztah k výchovným úkolům
- nechtěné dítě
- nepřítomnost mužského nebo ženského vzoru
- výchovné zanedbávání.

Nárůst trestné činnosti mladých lidí je mnohdy dáván do souvislosti se špatně fungujícími rodinami. Rostoucí kriminalita mládeže je spojována s úpadkem tradičního

modelu rodiny a s převládajícím zaměřením společnosti na individuální spokojenost. Děti jsou proti své vůli zaplétány do rodičovských konfliktů. Výzkum manželů Glueckových srovnával dvojice utvořené z delikventních a nedelikventních mladistvých s tím, že se jednalo o dvojice s podobným místem bydliště, sociálním postavením rodičů, rasou apod. Rodiče trestaných chlapců se vyznačovali citovými poruchami, duševní retardací, alkoholismem a kriminální činností. Takové rodiny se pak obvykle nacházely ve špatné finanční situaci, zdrojem příjmů byly dávky sociální podpory a byl vysledován malý zájem na zlepšení své situace. Vztah delikventů k rodičům byl negativní, děti byly svými rodiči otevřeně odmítány (**Matoušek, 1996**).

Obdobný výzkum se uskutečnil i v tehdejším Československu v šedesátých letech minulého století. Závěry poukázaly na markantní rozdíly mezi rodinou a prostředím rodiny u souborů delikventních a nedelikventních mladistvých. Odlišovala se jak struktura rodiny, její početnost, sociální postavení, tak mravní vyspělost a kulturní úroveň. Výchova dětí byla u rodičů delikventů negativně ovlivňována povrchním a lhostejným poměrem k vlastním dětem, neznalostí vychovávat a chybějící znalostí základních zásad dětské psychologie a pedagogiky. Rodiny delikventů byly častěji neúplné, měly více dětí, jejich sociální, bytová a vůbec majetková situace byla horší. Rodiče delikventů dosáhli nižšího vzdělání, zastávali hůře placená a méně odpovědná zaměstnání.

Klíčovým činitelem vývoje dítěte je kvalitní vztah k matce a otci, jakož i k dalším členům rodiny. Existuje zde přiměřená reakce rodiče týkající se dětské potřeby bezpečí. Dítě by si mělo vytvořit základní důvěru k dospělému. Významná je oprávněná obava o slábnoucí vazbě mezi rodičovstvím a partnerstvím. Děti vychovávané jen jedním z rodičů (většinou matkou) mívají horší výsledky ve škole, více psychických a zdravotních problémů, taktéž je zaznamenán větší podíl na trestné činnosti, než u dětí, které vyrůstají s oběma rodiči.

Ještě v polovině minulého století platilo, že převážná většina mladých delikventů pocházela z nejchudších a nejméně vzdělaných rodin. Bylo charakteristické, že živelnou půdu pro trestnou činnost dětí a mladistvých tvořily nejnižší vrstvy společnosti, skupiny bez nebo s nízkou kvalifikací, tam kde vládla chudoba a vysoká nezaměstnanost. Situace se však postupně měnila a docházelo k navýšení počtu kriminálně jednající mládeže z dobře situovaných rodin. Zařazení tzv. zlaté mládeže mezi delikventy lze vysvětlit vysokými nároky těchto mladistvých na rozmařilý způsob života. Důvodem kriminality bývá snaha získat

prostředky na nákladné sportovní aktivity, na cestování a zejména přehnaný důraz na značkové oblékání, kosmetiku, trávení volného času.

Výchozím problémem kriminality bývá i selhání funkcí rodiny, které jsou na ní společností kladeny. Za poruchu reprodukční funkce lze považovat, pokud se děti v rodině nerodí nebo se rodí děti poškozené. Zvláštním problémem je nezodpovědné rození dětí do velmi nepříznivých životních podmínek, nebo rodičům, jejichž zdravotní stav jim neumožňuje tuto roli zastávat. Selhání materiální funkce rodiny spočívá v tom, že se rodiče nemohou nebo nechtějí zapojit do výrobního procesu společnosti. Tím pádem jim vyvstává problém zabezpečit pro sebe a pro svou rodinu dostatek prostředků k životu. Co se týče poruchy výchovné funkce rodiny, lze je rozdělit do tří variant. Zaprvé se rodiče nemohou z objektivních důvodů starat o své dítě, příčinou jsou události jako katastrofy, epidemie, nezaměstnanost apod. Za druhé jde o případy, kdy se rodiče nedovedou starat o dítě, je tomu tak z důvodu nevyzrálosti či probíhajícího rozvodu. A konečně třetí varianta selhání je naplněna tam, kde se rodiče nechtějí starat o dítě, příčinou je především porucha osobnosti rodičů (**Dunovský, 1986**).

Současní kriminologové upozorňují na skutečnost, že mnozí mladí pachatelé, dříve než spáchali první delikt, byli sami obětí trestné činnosti. Hlavně se jednalo o fyzické a psychické týrání dětí ze strany rodičů. Zoubková poukazuje na rodinu týraného a zanedbávaného dítěte, kdy se zvyšuje nebezpečí vytvoření předpokladů k budoucímu násilnému a sexuálně motivovanému kriminálnímu chování, k alkoholismu, k drogovým závislostem či k prostituci (**Zoubková in Novotný et al., 2001**). Týrání dítěte tedy může v delším časovém úseku zvýšit pravděpodobnost vzniku deviace u takového jedince. Rizikem totiž je, že dítě si na násilný způsob výchovy zvykne, přijme nesprávný vzorec chování a začne ho následně uplatňovat vůči svým sourozencům, vrstevníkům či jiným lidem.

Bez zřetele nelze ponechat ani význam neúplné, zejména rozvádějící se rodiny. V době rozpadu rodiny je dítě vystavováno zvýšené psychické zátěži. Stává se svědkem rozporů mezi rodiči, je nuceno být jejich prostředníkem, musí podstoupit řadu pohovorů (**Matějček, 1994**). Stresové situace, kterým je dítě v případě rozvodu rodičů vystaveno, mohou vést k poruchám vývoje osobnosti, ke vzniku psychopatologických obrazů. Velkým stresem však může být pro dítě i příchod nového partnera některého z rodičů.

Rodina mnohdy selhává při ochraně dítě před nežádoucími závislostmi, zejména pokud jde o návykové látky. Někteří rodiče přehlížejí a dokonce někdy i schvalují užívání alkoholu a drog u svých potomků (**Nešpor, 1997**). Závislý rodič vkládá do dítěte málo očekávání a podceňuje ho v jeho schopnostech. Rodina žije ve zmatku a špatně funguje. V současné době se společnost potýká nejen se závislostí rodičů a dětí na alkoholu, drogách a lécích, ale i se závislostí na automatech. Pakliže se mladému jedinci nedostane potřebného citového zájmu ze strany rodičů, pak tito lidé bývají nejednou v dospělosti osamělí, vůči společnosti lhostejní nebo nepřátelští.

3.3.2 Vliv školy a jejího prostředí

Jestliže si v rodině dítě osvojuje právní a mravní zásady, pak by se ve škole mělo dále rozvíjet, zejména v sociální interakci s autoritou a sobě na roveň postavenými osobami. Školní prostředí se stává první formální skupinou, mimo rodinu, se kterou přijde dítě do styku. Mladý člověk zde optimálně získává sociální zkušenosti a návyky sociálního chování. Postupně se také mění struktura požadavků kladených na dítě. Zvyšují se nároky na žáka, jako je potřeba pozornosti, větší samostatnosti, kázně a další potřebné schopnosti dítěte. Škola rozvíjí poznávání žáka a umožňuje mu aplikaci získaných vědomostí. Mnohé studie ukazují, že postoje žáků vysoce korespondují s postoji rodičů a jen nízce s postoji učitelů.

Jak známo, děti jsou ve školách hodnoceny hlavně podle znalostí, ale už ne podle schopnosti spolupracovat a nalézat vlastní řešení reálných problémů společnosti. Schopnost českých dětí aplikovat v praxi školské znalosti je v mezinárodním měřítku podprůměrná. Žáci jsou sice ve školách vedeni ke kázni, ale zároveň také i k nesamostatnosti, k závislosti na autoritě učitele, která se ovšem u rizikových dětí snadno zvrátí v odpor k učitelské autoritě. První nejvýznamnější osobou a autoritou ve škole je pro dítě učitel, postupně ale nabývají na významu vztahy ke spolužákům a solidarita s nimi. Již u dětí na základní škole se vytvářejí podskupiny, které mohou být zárodkem asociálních part (**Matoušek, 1998**).

Školnímu prostředí svědčí šikanování. Označuje se jím chování jednotlivce či skupiny osob, spočívající v úmyslném a většinou opakovaném týrání a zotročování jiného či jiných osob použitím agrese a manipulace, například zastrašováním, poškozováním věcí oběti nebo pomlouváním (**Kolář, 2001**). U dětí vzniká šikanování z náhlého popudu a je výrazem

zaujetí sociální role v kolektivu třídy nebo výchovného zařízení. V poslední době šikana získává nový rozměr, když stále více dochází k případům šikany žáků vůči učitelům.

Vstup do školy je pro dítě spojen s výrazným rozšířením sociálních kontaktů s vrstevníky. Kriminalita se více objevuje u mladistvých s výchovnými či výukovými problémy. Daleko větší výskyt závadového chování bývá u mládeže s nižším vzděláním. Pro budoucí mladé delikventy je charakteristická nedostatečná připravenost při nástupu do školního prostředí, projevuje se zejména špatné výchovné působení rodičů. Obvyklým jevem je stigmatizace, tedy trvalé a neměnné zařazení jedince do určité kategorie žáků s negativními charakteristikami. Toto zařazení má následek prohloubení jeho problémů, vytvoření bariéry mezi žákem a učitelem a v konečné podobě i vyřazení z výchovného působení školy. Špatné vztahy mladého člověka s učiteli či k ostatním spolužákům, stresující prostředí školy, vede mladé jedince mnohdy k záškoláctví, které je často prvním krokem k nastoupení kriminální kariéry.

Předmětem kritiky je, že učitelé nejsou dostatečně vybaveni znalostmi, které by jim umožnily správnou reakci na jednání problémové mládeže. Proto nemohou takovéto děti přivést k uvědomění si negativního počínání a přimět je ke změně chování. Ukazuje se, že mnozí pedagogičtí pracovníci nedokáží žáky oslovit a často se setkávají s odmítavými a radikálními reakcemi dětí.

Právě potřeba plánovitě usměrnit zárodky kriminálního chování dětí ve školách vyžaduje preferovat nejrůznější opatření. Podle studie Matouška jde především o následující formy (**Matoušek, 1998**):

- pořádání konferencí rodičů a učitelů
- vydávání příruček o školských programech a jejich náplních, tvorbu dalších informačních materiálů
- konání neformálních společenských setkání
- zřizování poradenských center pro rodiče
- tvorbu zvláštních programů pro rodiče dětí s poruchami učení.

3.3.3 Vliv vrstevníků a trávení volného času

Během dospívání se mladý člověk postupně stává méně závislý na rodičích a rovněž výchovná funkce školy postupně slábne. Není pochyb o tom, že správné zapojení dítěte do skupiny vrstevníků je nezbytným předpokladem úspěšné socializace. Mladý člověk se snaží obstát v očích vrstevníků a je schopen učinit cokoli, jen aby získal přízeň ostatních členů party. Ve skupině se klade důraz na konformitu jejich členů. Potřeba sounáležitosti se projevuje hlavně ve způsobu vyjadřování, názorech na vzdělání, chování k opačnému pohlaví, stylu oblékání a úpravě zevnějšku vůbec. Hlavním prostředkem hledání vlastního já má být vrstevnická skupina, jež se na prahu dospělosti stane nejvýznamnější preferenční skupinou, zastupující svým vlivem všechny ostatní skupiny, včetně původní rodiny.

Dospívající jedinci tráví více času ve skupinách, v kolektivním zařízení i ve skupinách v místě bydliště. Díky tomu se dostávají do intenzivní interakce s vrstevníky. Vrstevnická skupina je považována za nejvýznamnější referenční skupinu. Touto skupinou je vztažná sociální jednotka, do níž jedinec patří nebo s níž se identifikuje – ztotožňuje se s jejími normami a chce k ní patřit (**Hartl, Hartlová, 2000**). Sdílené hodnoty a postoje se sice u mládeže až tak neliší od těch, které má starší generace, nicméně sociální ocenění a získání společenské prestiže je velmi důležité pro formování sociální identity dospívajících. Pokud jich nedosahují v rámci běžných skupin, například školní třídy nebo rodiny, mohou je hledat v delikventních partách.

Právě kriminalita mládeže je velmi často páchána ve vrstevnických skupinách. Možné důvody, proč se členové party dostávají ke kriminální činnosti, jsou: vymknou se běžným mechanismům sociální kontroly, přítomnost nudy, přestane se jim dostávat finančních prostředků na alkohol, drogy, gambling atd., nebo mají jen prostou snahu předvést se před kamarády. Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je navíc vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající ve funkčních rodinách. Jsou k ní náchylnější více chlapci, protože děvčata jsou během dospívání více kontrolována svými rodinami a mají více domácích povinností i více střetů s rodiči než chlapci, ti tedy mají více prostoru pro styk s vrstevnickými skupinami (**Matoušek, 1998**).

Potřeba sebeuplatnění a sebepotvrzení je hledána u ostatních vrstevníků se stejnými či obdobnými problémy. V takovém prostředí neúspěšné dítě ztrácí pocity méněcennosti, cítí se mezi rovnými. Skupina mu umožňuje prožít dobrodružství, zpestřit každodenní život a věnovat se společným zájmům a zálibám. Samozřejmě existence party hned neznamená nebezpečí a nutný předpoklad trestné činnosti. Vrstevnické skupiny dětských, zejména pak mladistvých delikventů se vyznačují odlišným charakterem než u nedelikventů. V čele takových skupin stojí obvykle morálně narušení jedinci, kteří jsou ostatními přijímáni natolik, že ovlivňují ostatní členy. Mají negativní životní hodnoty a inklinují k asociálnímu jednání. Tyto skupiny obvykle nemají utvořené hlubší zájmy a směřují k aktivitám pochybné úrovně (Sejčová, 2002). Z mnoha výzkumů vyplývá, že pro vrstevnickou skupinu delikventní mládeže je typické pasivní trávení volného času, vyhledávání filmů s násilným obsahem, konzumace alkoholu a jiných návykových látek.

Specifickou subkulturou mládeže jsou skupiny sportovních fanoušků a extrémistických organizací (například hnutí Skinheads). Tady jde již převážně o osoby mladistvé, které mají snahu prostřednictvím společně vykonávaných aktivit upozornit na své odlišné postoje a názory. Zástupnou událost, kterou může být sportovní utkání či politická demonstrace, využívají k páchání kriminality.

Mládež má ve srovnání s dospělými osobami více volného času. Je proto důležité, jakým způsobem je tento volný čas využíván, neboť způsob jeho trávení se skupinou vrstevníků může ovlivňovat delikventní jednání mladého jedince. Lze se setkat s tzv. dvojím životem mládeže. Rozumí se tím, že řada dětí a mladistvých je na jedné straně poměrně dobře sociálně integrována, úspěšně se vzdělává a plní povinnosti s tím spojené, má plány do budoucna ve smyslu zvyšování své kvalifikace po ukončení školy. Na druhé straně ve volném čase, hlavně víkendech, si „užívá“ prostřednictvím páchání trestné činnosti (Hulmáková in Kuchta, Válková et al., 2005).

Bylo potvrzeno, že mládež se ve volném čase často oddává společné konzumaci alkoholu a jiných návykových látek. Zejména v poslední době dochází k nárůstu kriminálních skutků dětí a mladistvých v souvislosti s užíváním alkoholu a návykových látek. Ačkoli u nás platí absolutní zákaz prodávání a podávání alkoholických nápojů osobám mladším osmnácti let, značná část nezletilých alkohol pravidelně konzumuje. Alkohol může upevňovat předchozí

záměr a rozhodnutí spáchat trestný čin, nebo může figurovat jako podpůrný činitel k spáchání trestného činu člověka, který by se ji v střízlivém stavu jinak nedopustil.

Obdobná situace panuje i v užívání nealkoholických návykových látek. Byl zaznamenán zvýšený zájem o drogy mezi mládeží, narůstá zejména podíl počtu jejich konzumentů z nižších věkových skupin. Kriminalita dětí a mladistvých související s drogami má jak charakter majetkový, tak jsou známé případy loupeží, pohlavního zneužívání atd. Zahrnujeme sem i určité formy přípravných jednání k vytvoření konkrétních podmínek pro nedovolené získání drogy. Jde o trestnou činnost páchanou s cílem získat návykovou látku a trestnou činnost páchanou po jejím použití. Mezi nejčastější důvody uváděné mládeží, která má zkušenosti se zneužíváním návykových látek, patří zvědavost, touha prožít něco zvláštního či neobvyklého, únik od nepříjemných situací, tvrdé reality, nepříjemných stavů, dosažení dočasné úlevy, protest proti autoritě.

Také hry na automatech jsou osobám mladším osmnácti let zakázány. Důvodem jejich zařazení mezi rizikové faktory bývá zvýšená možnost nezletilého k páchání delikventního jednání a snadněji se také stává obětí kriminality. Představa výhry je však pro mladé osoby velice lákavá, nepřipouštějí si fakt, že peněžní vklad hráčů do hry značně převyšuje možný zisk. Statistiky uvádějí, že 80 % patologických hráčů s plně rozvinutými problémy, se dopustí trestné činnosti. Mladí hráči do své záliby vkládají značné peněžní prostředky, nejdříve z kapesného a když jim později už nestačí, tak si hraní na automatech financují z peněz získaných krádežemi. Patologičtí hráči páchají trestnou činnost, aby mohli uspokojit svou chorobnou touhu. Hráčská závislost také vede k různým formám šikanování vrstevníků s cílem získat potřebné finanční prostředky (Zoubková, 2002).

3.3.4 Vliv televizního násilí

Televize hned od svého počátku intenzivně zasáhla do života lidí, její vliv na lidskou kulturu, na vzdělání, na vzorce chování, na umělecké a estetické cítění, na politiku a veřejný život byl a stále je obrovský. Na straně jedné obohacuje lidský život, poskytuje nepřestavitelné množství informací, zpřístupňuje kulturní a estetické zážitky, které by jinak nebyly dosažitelné. Na straně druhé přináší i záporné efekty, kupříkladu vede ke „ztrátě“ času,

který by mohl být vyplněn smysluplněji, tlumí duševní a tělesnou aktivitu člověka a celkově vede k jeho pasivitě.

Vliv televize je bezesporu značný, nelze mu však přisuzovat rozhodující roli v nárůstu kriminality. Vedle řady sociálních, osobnostních a biologických příčin, k nimž jsem se vyjadřovala v předcházejících kapitolách této práce, je v posledních dvaceti letech akcentována prezentace násilí v televizi. Vychází se z toho, že vystavování dětí a mládeže televiznímu násilí má vliv na zvyšování jejich agresivity a výskyt kriminálního jednání.

Podle výzkumů komise Americké psychologické asociace je souvislost mezi častějším sledováním televizního násilí a následnou kriminalitou vyšší v přijímání agresivních postojů a agresivního chování. Sledování televizního násilí zvyšuje strach z možnosti stát se obětí násilí, z toho pramení častější sebeobrané chování a vzrůstající nedůvěra k druhým, zvyšuje desenzitivnost ve vztahu k násilí, což jsou bezcitné postoje k násilí ve vztahu k ostatním a snížená pravděpodobnost pomoci oběti násilného činu, a rovněž zvyšuje touhu po zapojení do násilí či po vystavení násilí (**Vlastník, 2005**).

Televizní násilí se negativně podílí na řadě společensky negativních jevů. Podporuje sklony k násilí, ukazuje metody vykonávání násilných činů, učí způsobům, jak se vyhnout odpovědnost za ně, stimuluje spojení mezi krutostí a sexem, snižuje práh emoční citlivosti dítěte, omezuje jeho schopnost uvědomovat si reálně následky svého chování a zvyšuje výskyt psychických traumat v populaci.

Je třeba rozlišovat násilí zobrazované v akčních filmech a v různých seriálech od násilí ve zpravodajských formátech. V televizi stále převažuje více zobrazování násilí pro násilí samé, není tu prostředkem, ale cílem. Fantazijní příběhy postupně někteří diváci z řad mládeže přijímají jako skutečnou realitu. Dávky televizního násilí snižují práh emoční odpovědnosti a otupují citlivost mladého člověka.

Televize zobrazuje mnohem více násilí fiktivního než násilí skutečného. Škodlivé účinky na děti a mládež může mít jak násilí fiktivní, tak skutečné, stejně tak i nejasná hranice mezi tím, co se opravdu stalo a co nadsadili tvůrci pořadu. Negativní účinky má televizní násilí především u těch dětí, kteří jsou k násilnému chování disponováni: dědičnými a

konstitučními faktory, rodičovským nezájmem či nepřátelstvím, příslušností ke skupinám, které sdílejí deviantní normy (**Matoušek, 1998**).

To, že náhled na míru vlivu prezentace televizního není zcela ujednocen, lze vyčíst z vyjádření Schramma, ředitele Institutu pro výzkum komunikace na Stanfordské univerzitě. Jmenovaný autor uvádí, že kořeny kriminálního chování leží daleko hlouběji než v televizi. Zasahují do osobnosti, rodinné zkušenosti, vztahů s vrstevníky delikventa. Televize může být maximálně pouze doplňkovou příčinou a pravděpodobně ovlivní pouze dítě, které již je špatně vedeno a má samo sklony k delikvenci. (**Vlastník, 2005**).

Naopak z řady zahraničních výzkumů, provedených na téma vlivu televizního násilí, vyplývají následující závěry:

- děti odpovídaly na vymyšlenou agresi rovněž agresí
- děti se ztotožňovaly s přístupem experimentátora
- denní expozice násilí způsobovala hlubší změny v dětském chování
- experiment odhalil okamžitý efekt televizního násilí.

Kapitola 4

Kriminální politika v oblasti kriminality mládeže

Kontrola kriminality mládeže se realizuje prostřednictvím kriminální politiky, skládající se ze dvou subsystémů. První je subsystém preventivní politiky, který se orientuje na preventivní strategie a na provádění kriminálně-preventivních opatření (ofenzivní a aktivní strategie orientované do budoucnosti), druhý je subsystém trestní politiky, který se orientuje na represivní strategie a na uplatnění trestněprávního postihu (aktivity charakteru reaktivního defenzivního reagující vždy na spáchání trestného činu) (Novotný et al., 2004).

Tuto část práce dělím do dvou oddílů, které kopírují uvedené subsystémy kriminální politiky. Nejprve se věnuji prevenci kriminality mládeže, následně se zabývám trestní politikou uplatňovanou vůči pachatelům z řad mládeže.

4.1. Prevence kriminality mládeže

Do prevence kriminality spadají veškeré aktivity směřující k předcházení páchání trestných činů, k snižování jejich výskytu cestou zamezení páchání nebo neutralizací příčin a podmínek vzniku trestných činů. Patří sem opatření, jejichž cílem či důsledkem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí nebo působením na potenciální pachatele a oběti trestných činů (Zapletal et al., 1995).

Pokud prevence představuje pokus eliminovat kriminalitu ještě před jejím započítím nebo před jejím pokračováním, vyjadřuje se tím záměr pozitivně působit na faktory, které kriminalitu determinují. U kriminality mládeže jde o vztah prevence k vnějším činitelům, jakými jsou rodina, škola, vrstevnická parta, hromadné sdělovací prostředky apod.

4.1.1 Prevence zaměřená na kriminogenní faktory

Podle toho, na jaké kriminogenní faktory je prevence zaměřena, se rozlišuje sociální prevence, situační prevence a viktimologickou prevence.

a) Sociální prevence je zaměřena na sociální kriminogenní faktory a na jejich překonávání či jejich neutralizaci. Opatření sociální prevence z velké části spadají do oblasti sociální politiky. Zahrnují širokou problematiku rodiny, školství, zdravotnictví, volného času aj. Největší podíl v prevenci přísluší rodině a škole. Nejdůležitější je humanizace života a prostředí, v němž probíhají procesy socializace a sociální integrace.

b) Situační prevence přijímá opatření, jimiž se snižuje možnost spáchání trestného činu a naopak se zvyšuje pravděpodobnost odhalení pachatele. Tato prevence se orientuje na odstraňování příležitostí pro páchaní trestných činů, na omezování kriminogenních situací a na zvyšování rizika dopadení a odhalení pro potenciální pachatele (**Zapletal et al., 2005**).

c) Viktimologická prevence se orientuje na potenciální a skutečné oběti trestného činu. Do této oblasti patří osvěta a poradenství a vštěpování obecných a speciálních zásad ochrany ohrožených osob. Zahrnujeme sem výcvikové kurzy psychologické i prevenci orientovanou na nebezpečí opakovaně se stát obětí trestného činu (**Novotný et al., 2004**).

4.1.2 Prevence zaměřená na adresáty

Druhou možností, jak definovat preventivní opatření, je sledovat okruh adresátů vůči nimž prevence kriminality směřuje. V tomto případě se rozlišuje prevence primární, prevence sekundární a prevence terciární.

a) Primární prevence působí na každého jedince, aniž by brala v úvahu stupeň jeho kriminálního ohrožení nebo kriminální rizikovosti. Snaží se prostřednictvím hospodářské politiky, sociální politiky, kulturní politiky a právní politiky, působit na příčiny kriminality. Primární prevence zahrnuje především výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové a poradenské aktivity zaměřené na nejširší populaci dětí a mladistvých. Těžiště primární prevence spočívá v rodinách a ve školách či v jiných výchovných zařízeních určených pro mládež.

b) Sekundární prevence se zabývá rizikovými jedinci a skupinami osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti. Pokud předstupněm kriminality mládeže je výskyt sociálně patologických jevů (jako drogové a

alkoholové závislosti, záškoláctví, gamblerství, povalečství, vandalismus, internetnické konflikty, dlouhodobá nezaměstnanost), pak je zřejmé, že právě na tyto projevy se zaměřuje ve snaze předejít jejich rozvoji.

c) A konečně terciární prevence se orientuje na recidivu trestné činnosti. Zaměřuje se na mládež, která se v minulosti dopustila kriminality. Snahou je pachateli nabídnout alternativu ke kriminálnímu chování. U mladistvých jde o sociální a rodinné poradenství, pomoc při získávání rekvalifikace, zajištění náhradního bydlení atd. Cílem je udržet dosažené výsledky předchozích intervencí a rekonstrukce nefunkčního sociálního prostředí.

4.1.3 Orány veřejné správy a prevence

Prevence kriminality mládeže vychází v České republice z věcné působnosti jednotlivých ministerstev. Mezi nejdůležitější resorty, které se zabývají péčí o delikventní mládež, patří ministerstvo vnitra, ministerstvo spravedlnosti, ministerstvo práce a sociálních věcí, ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Ministerstvo vnitra se zaměřuje na projekty, které snižují trestnou činnost na místní úrovni, zkvalitňují práci na úseku odhalování a objasňování trestné činnosti mládeže. Mezi preventivní činnosti Policie ČR patří analytická a informační činnost při organizování preventivních programů, poradenství pro občany, přednášková a výchovná činnost.

Ministerstvo spravedlnosti se orientuje na zacházení s mladistvými delikventy, v oblasti legislativní jde o vytváření podmínek pro aplikaci alternativních trestů a odklonů v trestním řízení, v oblasti resocializačního působení se jedná o vězeňství. Důležitý je i kriminologický výzkum.

Ministerstvo práce a sociálních věcí uskutečňuje sociální práci v oblasti sekundární a terciární prevence, dále realizuje sociální práci s dětmi a mladými lidmi ohroženými rizikovým prostředím. Orgány sociálně-právní ochrany dítěte vyhledávají ohrožené děti, výchovně působí na rodiče, vykonávají funkci opatrovníka, podávají návrhy soudu a organizují náhradní péči o děti. Dále sem patří kurátoři pro mládež, zabývající se sociálně

výchovným působení na mládež, jakož i sociální asistenti dohlížející na ohroženou mládež „na ulici“.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy pečuje o zkvalitňování výchovného působení školy. Zabezpečuje přípravu učitelů a systém pedagogicko-psychologického poradenství, výkon péče o mládež ve výchovných ústavech.

Významné místo zaujímá prevence kriminality také na místní úrovni. Zkušenosti totiž ukazují, že rizikovými jednotlivci a skupinami, kriminogenními situacemi a opařeními proti jednotlivým druhům trestné činnosti, ale i oběťmi trestných činů a pocitem bezpečí občanů se mohou zabývat velmi efektivně přím obce, místní instituce a široká veřejnost (**Zoubková, 2002**). Děje se tak v rámci zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku, když jsou regulovány činnosti, pokud by mohly narušit veřejný pořádek v obci nebo být v rozporu s dobrými mravy, ochrannou bezpečností, zdravím a majetku. Určité činnosti lze tak vykonávat pouze ve stanovených místech a v určitém čase, přičemž některé z nich, blíže vymezené v zákonu, mohou být na některých místech v obci přímo zakázány.

Projekty prevence kriminality mládeže na místní úrovni má obec směřovat na podchycení sociálních příčin trestné činnosti (**Zoubková, 2002**):

- k podpoře rodiny a k sociální práci s delikventy a jejich rodinami
- k podpoře vzdělávání obecně a k předškolním a vzdělávacím programům
- k podpoře zdravého životního stylu bez drog
- k podpoře multietnického chápání světa a prosazování tolerance ve společnosti.

4.2 Trestněprávní postih kriminality mládeže

4.2.1 Modely zacházení s delikventní mládeží

Právní teorie rozlišuje dva základní modely zacházení s delikventní mládeží. Jednak jde o justiční model: „The Justice Model“, jednak jde o model sociálně-opatrovnický: „The Welfare Model“ (**Zezulová, 1997**).

Zastánci justičního modelu nazírají na trestnou činnost pachatele jako na jeho individuální volbu v určité situaci. Pachatel svobodně volí mezi spácháním trestného činu a nedelikventním jednáním. S ohledem na to, že trestná činnost je racionální reakcí na určitou situaci, pak je správné pohnat pachatele k odpovědnosti. Tento model zdůrazňuje projednání trestného činu v rámci řádného trestního řízení. Trest musí být uložen na základě zákona a musí být předem určena délka jeho trvání.

Příznivci sociálně-opatrovníckého modelu prioritně sledují blaho dítěte. Trestná činnost je brána jako výsledek sociálních, ekonomických a psychologických nedostatků jedince. Tyto nedostatky neodstraní zásah státu v podobě uložení trestu delikventovi. Je ale zdůrazňována nezbytnost analýzy problému dítěte, přičemž jejímu výsledku se má přizpůsobit plán léčby takového dítěte. Uvedený model obhajuje jednotný systém služeb pro děti a mládež, nerozlišuje přitom mezi delikventní a nedelikventní mládeží. To s odůvodněním, že všechny děti mají stejné potřeby a že prostřednictvím trestné činnosti je pouze prezentován jejich problém (Zezulová, 1997).

Pro Českou republiku je charakteristický justiční model. Za významný mezník trestního práva mládeže je třeba považovat přijetí zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Jeho východiskem bylo respektování charakteristiky nedospělého pachatele v tom smyslu, že existují reálné předpoklady záchrany vyvíjecího se jedince a jeho odvrácení od možné kriminální budoucnosti. Mnohdy je vyzdvihován dvojjedinečný účel tohoto zákona (Šubrt, 2008). Ten si na jedné straně klade za cíl odvrátit patologický osobnostní vývoj pachatele a na straně druhé prosazuje ochranu společnosti před protiprávní činností nedospělců.

4.2.2 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, představuje samostatnou úpravu podmínek trestní odpovědnosti mládeže a stanovuje zvláštní trestně procesní postupy, včetně řízení ve věcech dětí mladších patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného. Podle důvodové zprávy k tomuto zákonu vykazovala minulá právní úprava, obsažená jen obecně v trestní zákonu a v trestním řádu, zejména tyto nedostatky:

- nedostatečnou úpravu zacházení s osobami mladšími patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného
- nedodržování významné zásady pomocné úlohy trestní represe, která u mladistvých musí být zvlášť zdůrazněna
- řešení trestných případů o ostatních deliktů mladistvých a pachatelů ve věku blízkém věku mladistvých nebylo dostatečně individualizováno a škála zákonných opatření byla příliš úzká
- nevyhovující se jevila vazba mladistvého
- v praxi nedocházelo k uplatňování pravidla o výjimečnosti společného soudního řízení proti mladistvému a osobě starší osmnácti let, nedostatečně bylo v řízení vymezeno a chráněno postavení mladistvého, jeho osobnost a soukromí
- nebyl náležitě vymezen zvláštní postup při výkonu trestů a ochranných opatření mladistvých, který nyní vychází z monismu trestních sankcí, čímž tak dochází k minimalizaci nežádoucího účinku trestního odsouzení
- nedostatečné zákonné podmínky pro důslednou diferenciaci a individualizaci procesních forem řešení jejich trestné činnosti, včetně uplatnění některého z odklonů, které nebyly speciálně přizpůsobeny projednávání trestních věcí mladistvých a osob ve věku blízkých věku mladistvých
- nerespektování kdysi zavedené specializace na trestní věci mladistvých u obecných soudů, zcela nedostatečné zajištění specializace policistů, u státních zástupců byla specializace zajištěna pouze na vyšších úrovních
- nebyla dostatečně zabezpečena spolupráce s Probační a mediační službou, jakož i s dalšími institucemi, které se podílely na práci s mládeží.

Myšlenka samostatného trestního práva mládeže není u nás novinkou. Objevila se již za bývalého Rakouska-Uherska a plné realizace dosáhla po vzniku Československa, když byl v roce 1931 přijat zákon o soudnictví nad mládeží - zákon č. 48/1931 Sb. z. a n. Tento právní předpis na svou dobu moderně upravoval podmínky trestní odpovědnosti mládeže. Stal se proto inspiračním zdrojem při legislativních pracích na novém kodexu v devadesátých letech minulého století, které vyvrcholily schválením zmiňovaného zákona č. 218/2003 Sb.

Tento zákon je ohledně problematiky mladistvých speciálním právním předpisem vůči obecným trestněprávním předpisům, konkrétně trestnímu zákonu a trestnímu řádu. V některých případech upravuje celou problematiku vztahující se k určitému institutu, jindy

zase pokrývá jen dílčí otázku, jinak zakotvenou v obecných přípisech (**Šámal in Novotný, Vanduchová et al., 2007**). Mladistvým se tu rozumí osoba, která v době spáchání provinění dovršila patnáctý rok věku a nepřekročila osmnáctý rok svého věku. Trestný čin, který spáchal mladistvý, se nazývá proviněním. Jde o označení, které v sobě neobsahuje tak výrazné odsouzení, a tím i stigmatizující prvky, jako je tomu u trestného činu.

Mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost a ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný. Jde o tzv. relativní trestní odpovědnosti. Rozumová a mravní vyspělost má dvě složky, které se vzájemně ovlivňují a tvoří z hlediska vývoje mladistvého jeden celek. Zákon reflektuje skutečnost, že stupeň rozumové a mravní vyspělosti zejména okolo patnácti let věku je u jednotlivých mladistvých velmi rozdílný. Podkladem pro posouzení, zda byl ten který mladistvý v době činu rozumově a mravně vyspělý, jsou znalecké posudky z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie – specializace dětská psychiatrie.

V zákonu č. 218/2003 Sb. je vytvořen systém opatření pro mladistvé, nabízející širokou škálu vhodných reakcí na trestnou činnost. Účelem všech opatření je vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jeho dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, k osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází. Dále je jimi zabezpečována ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění.

Mladistvému lze uložit tři druhy opatření, a sice: výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření.

a) Výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého a tím podporují a zajišťují jeho výchovu. Nekladou si za cíl represivní účinek. Na rozdíl od ostatních opatření mohou být výchovná opatření uložena mladistvým již v průběhu řízení před rozhodnutím soudu mládeže o vině. Tím je umožněno pozitivní výchovné působení na mladistvého v počáteční fázi řízení. Zákon zná následující formy výchovných opatření: dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou.

b) Ochranná opatření sledují cíl kladně ovlivňovat duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého, a ochraňovat společnost před páčáním provinění mladistvými. Zákon

rozeznává ochranné léčení, zabránění věci, zabezpečovací detenci a ochrannou výchovu. První tři ochranná opatření se ukládají podle trestního zákona, úprava ochranné výchovy je zakotvena přímo v zákonu č. 218/2003 Sb. Účelem ochranné výchovy je vhodnou výchovou odstranit či omezit možnost vzniku dalších, pro společnost nebezpečných následků zanedbané výchovy a zároveň umožnit jednotlivci jeho další rozvoj. Ochranná výchova se ukládá, pokud o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije, a dále pokud dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána. V neposlední řadě může být ochranná výchova uložena v případě, že prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy a nepostačuje uložení výchovných opatření.

c) Trestní opatření jsou nejdůležitějšími prostředky, které postihují mladistvého podle zákona č. 218/2003 Sb. Trestní opatření lze použít jen tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení provinění, by zřejmě nevedly k dosažení účelu zákona (§ 3 odst. 2 cit. zákona). U trestních opatření, nespojených s odnětím svobody, se uplatňují prvky individuální prevence zaměřené na resocializaci a rehabilitaci mladistvých pachatelů, při jejich použití nejsou vytrženi ze svého sociálního prostředí. Trestní opatření sledují ochranu mladistvého před negativními vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění. Nejzávažnějším trestním opatřením, ukládaným jen v nejkrajnějších případech, je odnětí svobody.

Ačkoli zákon č. 218/2003 Sb. vychází při formulaci trestních opatření z trestu, jak vyplývají z trestního zákona, přece jen jde o omezený okruh sankcí, nadto mají i určité modifikace. Soud pro mládež může uložit pouze tato trestní opatření: obecně prospěšné práce, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem a odnětí svobody nepodmíněně.

Rozebíraný zákon se nekoncentruje pouze na mladistvé, neboť upravuje i odpovědnost a postih dětí. Osoba mladší patnácti let není za své protiprávní činy trestně odpovědná. Soud však může, pokud se takové dítě dopustí činu jinak trestného, uložit opatření potřebná k jeho nápravě. Ve smyslu § 93 cit. zákona přichází v úvahu tato opatření: dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného

programu ve středisku výchovné péče, a ochranná výchova. Jmenovaná opatření lze uložit i mladistvému, pokud se v daném případě ukáže, že nedosáhl požadované rozumové a mravní vyspělosti, a že uložení těchto opatření je u něj žádoucí. V posledně uvedené situaci připadá v úvahu i uložení některého z ochranných opatření.

Závěr

V současnosti stále intenzivněji, dokonce navzdory klesajícímu počtu registrovaných trestných činů dětských a mladistvých pachatelů, slýcháváme o tom, jak je nebezpečné kriminální chování těchto osob, a že je třeba se s tímto celospolečenským problémem nějak vypořádat. To ostatně ukazuje „bouřlivá“ diskuse ohledně snížení dolní věkové hranice trestní odpovědnosti z patnácti na čtrnáct let, vyvolaná na přelomu roku 2008 a 2009 v souvislosti s přijímáním nového trestního zákoníku. Naskýtá se otázka, zda je účinné pohnat pachatele k trestní odpovědnosti dříve, než tomu bylo dosud, čímž by se předešlo dalšímu páchání trestné činnosti. Aníž bych se pouštěla do podrobného rozboru, domnívám se, že pravou podstatou problému není ani tak to, v jakém věku začíná trestní odpovědnost. Spíše je důležité určit, jakými prostředky lze účinně na mladého pachatele působit. Rozhodné je, kde a v čem spočívají příčiny kriminality mládeže. Náprava delikventa je totiž přímo závislá na pochopení příčin, které pachatele přiměly páchat kriminální chování vybočující z rámce norem akceptovatelných společností.

Z obsahu předložené práce vyplývá, že k delikvenci mládeže vede několik příčin. V první řadě jde o činitele vnitřní povahy, spojené s osobou pachatele, kam jsou zařazovány faktory biologické, psychologické a fyziologické, mající původ ve zděděných a vrozených vlastnostech jedince, v jeho fyzické a psychické konstituci a ranném vývoji. Dále jde o příčiny stojící mimo osobu pachatele, jimiž rozumíme vliv rodiny, školy, vrstevníků, trávení volného času apod. Je tedy evidentní, že na vznik a průběh kriminálního chování dětí a mladistvých působí hned několik faktorů, nikoli jen jeden rozhodný činitel. Nelze se proto divit, že v pohledu na zkoumání příčin kriminality nyní převládá tzv. multifaktoriální přístup. Ten zkoumá všechny faktory jednotlivě i v jejich souvztažnosti, jež by se mohly podílet na poruchách osobnosti a vést až k sociálně patologickým jevům (**Padrnos in Schelleová, 2004**). Zabývá se genetickou výbavou jedince, vlivy, které ovlivňovaly vývoj plodu až do porodu, zdravotní anamnézou jedince i jeho rodiny, výchovným prostředím rodiny, výchovným prostředím školy, mírou závadnosti sociálního prostředí, v němž jedinec vyrůstá, včetně jeho vrstevníků.

V návaznosti na to je třeba zdůraznit, že na každého jedince nemusí ten který kriminogenní faktor působit zcela totožně. Intenzita a rozsah působení těchto činitelů je individuální záležitostí. V základní rovině platí, že prvotní jsou endogenní činitelé uvnitř osobnosti jedince (genetické předpoklady, poruchy osobnosti). Tito činitelé ovšem nejsou nutně určující pro vznik kriminálního chování. Teprve přístupem dalších faktorů, v průběhu vývoje dítěte v sociálním prostředí, může dojít ke zvýšení pravděpodobnosti výskytu delikvence. Je proto velmi důležité, jak se s dítětem zachází v rodině, ve škole a v jiných sociálních skupinách, jako například ve vrstevnické partě, v zájmovém kroužku apod. Všechny tyto faktory mohou posílit nebo naopak zeslabit vznik a průběh kriminálního chování. Negativní je podle mého názoru zejména skutečnost, že příslušné osoby (rodiče, vychovatelé atd.) se často zříkají odpovědnosti za výchovu dětí, přesouvají ji na třetí subjekty, a nehledají příčinu problému u sebe.

V neposlední řadě nelze zapomínat, že trest uložený pachateli není zárukou, že ihned dojde k nápravě jeho chování. Je proto podstatné, jaká opatření jsou vůči dítěti či mladistvému uplatněna. V současnosti se místo trestních opatření upřednostňují výchovná opatření. Tato myšlenka je ostatně zakotvena v zákonu č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Je však třeba pečlivě posuzovat, o jakého pachatele se jedná. Je totiž faktem, že mezi dětmi a mladistvými jsou značné rozdíly. Někteří mladí delikventi jsou si dobře vědomi beztrestnosti (respektive mírnější trestní odpovědnosti), což dokonale využívají k páchání protiprávních jednání, jimiž uspokojují své „potřeby“, zejména majetkové a zájmové, anebo tak činí jen z toho důvodu, aby „zaplnili“ volný čas.

V rámci kontroly kriminality mládeže zaujímá významné místo i prevence. Preventivní opatření umožňují, když ne zcela potlačit, tak alespoň snížit kriminalitu ještě před jejím započítím nebo před jejím pokračováním. Z hlediska faktorů ovlivňujících kriminalitu mládeže je třeba vnímat, že prostřednictvím prevence se pozitivně působí na činitele, které kriminalitu determinují. U mládeže je třeba vyzdvihnout sociální prevenci, která pokrývá širokou problematiku rodiny, školství, zdravotnictví, volného času aj., tedy faktorů nacházejících se v sociálním prostředí jedince. U prevence zaměřené na adresáty, považují za důležité upozornit na sekundární prevenci, která se soustředí na práci s rizikovými jedinci a se skupinami osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti. Tento druh preventivních opatření bývá někdy nedůvodně opomíjen, ačkoli dopadá na mladé osoby, u nichž je registrován náznak vybočení ze sociálních norem, zatím ne

tak vážný. Jen díky zásahu nevygraduje k páčání kriminality. Pokud by k němu nedošlo, pak se kriminalita dětí a mladistvých řeší daleko obtížněji.

Resumé

Předkládaná práce „Faktory ovlivňující kriminalitu mládeže v současnosti“ je zaměřena, jak to ukazuje její název, na podrobný rozbor činitelů, které aktuálně determinují kriminalitu dětí a mladistvých.

V úvodních částech práce se autorka věnuje klíčovým pojmům, jež jsou rozhodující pro zkoumání vybrané problematiky. Podrobně zde osvětluje význam a podstatu termínů: „kriminalita“, „mládež“ a „kriminalita mládeže“. Opírá se o kriminologické a trestněprávní pojetí těchto pojmů. Aby předešla interpretačním rozporům, užívá termínů platných pro právní úpravu České republiky, případně vychází z pojmů akceptovatelných v tuzemské literatuře. Mládeží rozumí osoby od narození do dovršení věku osmnácti let, tedy děti a mladistvé. Tam, kde vyvstává potřeba zdůraznit specifika té které kategorie mládeže, užívá konkrétního pojmu. Dále se autorka zabývá popisem stavu, vývoje a struktury kriminality mládeže, především v kontextu statistických údajů v České republice. Ukazuje proměnlivost vývoje kriminality mládeže na časové ose. Zjišťuje podíl osob mladších osmnácti let na celkové kriminalitě. Poukazuje na účelnost srovnávat statistické údaje o kriminalitě s demografickým vývojem populace. Všímá si struktury této kriminality, která je do určité míry odlišná od struktury dospělých pachatelů. Hlavní pozornost je v práci koncentrována na analýzu faktorů kriminality mládeže. Užito je dvou klasifikačních kategorií příčin kriminálního chování. Za prvé jde o endogenní faktory, tedy činitele vnitřní povahy, které pocházejí z vnitřního prostředí jedince. Jsou sem zařazovány faktory biologické, psychologické a fyziologické, mající původ ve zděděných a vrozených vlastnostech jedince a v jeho fyzické a psychické konstituci a ranném vývoji. Druhá kategorie zahrnuje faktory exogenní, což jsou činitelé vnější povahy, které přicházejí z vnějšího prostředí. Jde o příčiny stojící mimo osobu pachatele. Patří sem vliv rodiny a školy, jakož i širšího prostředí jedince, kam můžeme zahrnout vliv vrstevníků, trávení volného času a jiné, v sociálním prostředí se projevující, činitele. Následně je nastíněna kontrola kriminality mládeže na základě kriminální politiky státu, skládající se ze dvou subsystémů. První je subsystém preventivní politiky, která se orientuje na preventivní strategie a na provádění kriminálně-preventivních opatření. Pojednáno je o prevenci zaměřené na kriminogenní faktory, jakož i o prevenci zaměřené na adresáty. Nechybí stat' týkající se prevence a orgánů veřejné správy. Druhým subsystémem je trestní politika, soustředěná na represivní strategie a na uplatnění trestněprávního postihu.

Definovány jsou modely zacházení s delikventní mládeží. Autorka pojednává o zákonu č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Zmiňovaný právní předpis totiž představuje samostatnou úpravu podmínek trestní odpovědnosti mládeže a stanovuje zvláštní trestně procesní postupy. Presentována je nejen kritika nedostatků předchozí právní úpravy, ale i škála výchovných, ochranných a trestních opatření - reakcí na trestnou činnost osob mladších osmnácti let. Závěrečné pasáže práce věnovala autorka shrnutí zkoumané látky. Vyjadřuje se k významu a dopadu zkoumaných faktorů kriminality, a to jednotlivě, ale i v souhrnu. Formulovala zde i hlavní doporučení týkající se kontroly kriminality mládeže.

Anotace

Úkolem bakalářské práce bylo detailně rozebrat faktory, které ovlivňují kriminalitu mládeže v současnosti.

Práce se skládá ze čtyř samostatných kapitol, které jsou dále členěny na oddíly. První kapitola je věnována rozboru tří klíčových pojmů, které jsou rozhodující pro zkoumání vybrané problematiky. Jde o pojmy: „kriminalita“, „mládež“ a „kriminalita mládeže“. Druhá kapitola se zabývá popisem stavu, vývoje a struktury kriminality mládeže. Třetí kapitola představuje vlastní jádro bakalářské práce. Jsou v ní podrobně analyzovány faktory ovlivňující kriminalitu dětí a mladistvých. Jde jednak o činitele vnitřní povahy, které pocházejí z vnitřního prostředí jedince, jednak o činitele vnější povahy, které se nalézají mimo osobnost pachatele (rodina, škola, vrstevníci, trávení volného času a vliv televizního násilí). Čtvrtá kapitola popisuje právní a preventivní kontrolu kriminality mládeže podle platné právní úpravy. Závěr bakalářské práce obsahuje shrnutí zkoumané látky a formulace hlavních doporučení týkající kriminality mládeže.

Klíčová slova: kriminalita, děti, mladiství, kriminogenní faktory, kriminální politika, prevence.

Annotation

The task of the thesis was to analyze in detail the factors influencing the present criminality of young people.

The thesis consists of four independent chapters which are divided into sections. The first chapter focuses on the analysis of three key terms which are essential for the examination of chosen issues. The terms are as follows: “criminality”, “young people” and “criminality of young people”. The second chapter deals with the description of conditions, development and structure of the criminality of young people. The third chapter is the core of the thesis. It analyzes in detail factors influencing the criminality of children and young people. These factors are either internal coming from the inner environment of an individual, or external occurring outside the personality of an offender (family, school, fellows, leisure time and influence of violence on TV). The fourth chapter describes legal

and preventive control of the criminality of young people according to applicable laws. The conclusion of the thesis contains a summary of the examined issues and main recommendations related to the criminality of young people.

Key words: criminality, children, teenagers, criminogenic factors, criminal policy, prevention.

Seznam použité literatury

Knižní publikace:

Disman, M., Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele. Praha: Karolinum, 2000. ISBN: 80-246-0139-7

Dunovský, J., Dítě a poruchy rodiny. 1.vyd. Praha: Avicenum, 1986

Fazik, A. a kol., Mládež ve společnosti. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1977

Jilčík, T., Plšková, A., Zapletal, L., Sociální patologie: úvod do studia. Brno: Institut mezioborových studií, 2005.

Kolář, M., Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001. ISBN: 80-7178-513-X

Koudelková, A., Psychologické otázky delikvence. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN: 80-7187-022-6

Kraus, B., Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN: 978-80-7367-383-3

Kuchta, J., Válková, H. a kol., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C.H. Beck, 2005. ISBN: 80-7179-813-4

Langmeier, J., Matějček, Z., Psychické deprivace v dětství. Praha: Avicenum, 1974

Macek, P., Adolescence. 2.vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN: 80-7178-747-7

Marešová, A. a kol., Sociálně pedagogické jevy u mládeže a návrh opatření k omezení jejich vzniku. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997

Matějček, Z., Dytrych, Z., Děti, rodina a stres. 1.vyd. Praha: Galén, 1994. ISBN: 80-85824-06-X

Matoušek, O. a kol., Práce s rizikovou mládeží. Praha: Portál, 1996. ISBN: 80-7178-064-2

Matoušek, O., Kroftová, A., Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998. ISBN:80-7178-226-2

Matoušek, O., Kroftová, A., Mládež a delikvence. Praha: Portál, 2003. ISBN:80-7178-771-X

Mendel, R.A., Méně slov a více pomoci. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002. ISBN: 80-7338-002-1

Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J., Kriminální právo. Praha: C. H. Beck, 2004. ISBN: 80-7179-878-9

Nešpor, K., Csémy, L., Alkohol, drogy a vaše děti. 4.vyd., Praha: Besip, 1997.

Novotný, O. a kol., Kriminologie. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. ISBN: 80-86432-08-04

Novotný, O., Vanduchová, M. a kol., Trestní právo hmotné. Obecná část. 5. vyd. Praha: Aspi, 2007. ISBN: 978-80-7357-258-7

Novotný, O., Zapletal, J. a kol., Kriminologie. Praha: Aspi Publishing, 2004. ISBN: 80-7357-026-2

Novotný, O., Zapletal, J. a kol., Kriminologie. 3.vyd. Praha: Aspi, 2008. ISBN: 978-80-7357-377-5

Osmančík, O. a kol., Kriminalita mládeže. Praha: Výzkumný ústav kriminologický, 1968.

Schelleová, I. a kol., Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN: 80-86432-82-3

Suchý, O., Švancara, Z., Mládež a kriminalita. Praha: Melantrich, 1972

Šubrt, M., Trestněprávní odpovědnost a ochrana mládeže. Praha: Policejní akademie ČR, 2008. ISBN: 978-80-7251-284-3

Večerka, K., Štěchová, M., Faktory ovlivňující kriminalitu mladistvých Romů: stručný souhrn závěrečné zprávy se stejnojmenného výzkumu. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Vlastník, J., Televizní násilí a zákon: vliv televizního násilí na kriminalitu dětí a mládeže a jeho zákonná úprava. Praha: Votobia, 2005. ISBN: 80-7220-245-6

Zapletal, J. a kol., Kriminologie. Praha: Policejní akademie ČR, 1995. ISBN: 80-85981-15-7

Zapletal, J. a kol., Kriminologie II.díl. Praha: Policejní akademie, 1996. ISBN: 80-85981-28-9

Zeulová, J., Trestní zákonodárství nad mládeží. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN: 80-210-1643-4

Zoubková, I., Kontrola kriminality mládeže. Pelhřimov: A. Čeněk, 2002. ISBN: 80-86474-08-2

Články v odborných časopisech:

Kovařík, J., K problematice sociálně patologických jevů a jejich příčin u mládeže. České vězeňství 1999, č. 4

Marešová, A., Trendy kriminality mládeže. Trestní právo 1999, č.9

Sejčová, L., Osobnostná charakteristika delikventnej mládeže v Slovenskej republice. Kriminalistika 2002, č. 4

Internetový zdroj:

<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/statistiky/kriminalita.html> (Tabulka 1, 2, 3), staženo dne 20.3.2009

Právní předpisy:

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Seznam tabulek:

Tabulka 1 Počet stíhaných (vyšetřovaných) osob v roce 2000

Tabulka 2 Počet stíhaných (vyšetřovaných) osob v roce 2003

Tabulka 3 Počet stíhaných (vyšetřovaných) osob v roce 2007